

พุทธศาสนาดังกล่าววงศ์: ความสัมพันธ์ระหว่างอยุธยากับลานนาไทย

พุทธศาสนาดังกล่าววงศ์หมายถึง พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ วัดมหาวิหาร บางครั้งจึงเรียกว่า พุทธศาสนานิกายมหาวิหาร นิกายนี้เกิดจากการวางรากฐานของพระมหินทเถร ซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอโศก พระเถระผู้นี้ นำแนวคิดพุทธศาสนาที่พระเจ้าอโศกได้ทำการส่งยานาโวลงมาเผยแพร่ที่ลังกา^๑ ทำให้เกิดเป็นนิกายมหาวิหาร ซึ่งต่อมาจะเป็นศูนย์กลางทางการศึกษาและวัฒนธรรมของ พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท^๒

พระมหินทเถรได้วางหลักพระธรรม วินัย ตลอดจนพิธีกรรมทางพุทธศาสนา การบวชพระตามแนวความคิดใหม่นี้เป็นการเผยแผ่พุทธศาสนา^๓ การเผยแผ่พุทธศาสนาของพระมหินทเถรสะท้อนให้เห็นความผูกพันระหว่างศาสนากับสถาบันกษัตริย์ กล่าวคือ พระเทวานัมปิยติสส ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ ผู้ปกครองลังกาในระยะเวลาที่พระมหินทเถรลงมาเผยแผ่ศาสนา (พ.ศ. ๒๓๖) ทรงยอมรับและให้การสนับสนุนพุทธศาสนาแบบใหม่ ประเพณีในการนับถือคนโพธิ์ การสร้างพระเจดีย์เพื่อบรรจุพระอัฐิก็กลายเป็นประเพณีที่พระมหากษัตริย์ต้องทรงปฏิบัติตลอดมา^๔

พุทธศาสนาในลังกาดังสมัยพระมหินทเถรเกิดความแตกแยกและถูกแนวคิดอื่น

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องประเพณีฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป (พระนคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๓), หน้า ๔๑.

^๒ Walpola Rahula, History of Buddhism in Ceylon (Colombo: M.D. Gunasena, 1965), p. 52.

^๓ Ibid., p. 50.

^๔ Ibid., p. 58.

เช่น พุทธศาสนาฝ่ายมหายานเข้ามาครองอำนาจ^๑ แต่พุทธศาสนานิกายมหาวิหารยังคงมีบทบาทมาก เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากสถาบันกษัตริย์ และพุทธศาสนานิกายมหาวิหารนี้มีรากฐานมั่นคงมากในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เพราะพระพุทโธฆาจารย์พระภิกษุชาวเมืองพุทธคยาในชมพูทวีปเดินทางมาพำนักอยู่ที่วัดมหาวิหาร และได้คัดลอกพระวินัยกับพระไตรปิฎก ตลอดจนสอบพระคัมภีร์ต่าง ๆ ในลังกาเปรียบเทียบกับทางอินเดีย มีการเผาพระคัมภีร์ที่ไม่ถูกต้อง^๒ ตลอดจนมีการแปลคัมภีร์และพระวินัยเป็นภาษาบาลี^๓ การกระทำดังกล่าวนี้นับเป็นการวางรากฐานพุทธศาสนาตามแนวความคิดของพระมหินทเถรอย่างมั่นคงอีกครั้งหนึ่ง และถือได้ว่าเป็นการเริ่มศักราชใหม่ที่สำคัญยิ่งของพุทธศาสนานิกายมหาวิหาร เพราะมีการแต่งพระคัมภีร์อรรถกถาขึ้นเพื่ออธิบายพระวินัย เช่น พระพุทโธฆาจารย์แต่งอรรถกถาบาลีที่เป็นอรรถกถาอธิบายพระธรรมสังขานีวิสุทธิมรรค คือ อธิบายถึงศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นแนวคิดในการปฏิบัติตนของพุทธศาสนา^๔ นอกจากนี้ยังมีการแปลพระคัมภีร์และพระวินัย ตลอดจนเขียนอรรถกถาอธิบายความอยู่เสมอ

ภายหลังสมัยของพระพุทโธฆาจารย์ปรากฏว่ามีความใกล้ชิดและการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างสถาบันศาสนา กับสถาบันกษัตริย์ในลังกามากขึ้น เพราะมีสาเหตุจากความวุ่นวายเรื่องแย่งชิงราชสมบัติ จนกระทั่งถึงสมัยพระโมคคัลลานะที่ ๑ (พ.ศ. ๑๐๓๘) พระองค์ได้รับอนุญาตจากพระสงฆ์วัคคูปารามใหญ่ของสุเมกกองทัพอัไวในวัด เพื่อใช้เป็นกองกำลังในการรบกับพระเจ้ากัสสปะที่ ๑ และได้รับชัยชนะในที่สุด^๕ มีผลให้สถาบันศาสนา

^๑ เรื่องเดียวกัน.

^๒ Walpola Rahula, History of Buddhism in Ceylon, p. 98.

^๓ อรรถกถาบาลีเป็นงานชิ้นสำคัญที่สุดของพระพุทโธฆาจารย์ ดู Likhit Likhitananda, "The Pali Literature of Thailand" (Ph.D. Dissertation, Magadha University, 1969), p. 110.

^๔ Walpola Rahula, History of Buddhism in Ceylon, p. 69.

^๕ มีนิกายใหม่เกิดขึ้น เช่น สาคลนิกาย ดู สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องประติมากรรมพระสงฆ์สยามวงศ์..., หน้า ๖๖.

เริ่มทวีบทบาทมากขึ้น สถาบันกษัตริย์ตะวันตกก็ถึงอิทธิพลของพระสงฆ์ที่มีเนื้อหุมน
และสถาบันกษัตริย์จะให้การสนับสนุนพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ตัวอย่างคือ ราชาพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๐ มีจารึกระบุถึงการสร้างวัดและการทำบุญของพระมหากษัตริย์ ในสมัยพระมหินท
ที่ ๔ (พ.ศ. ๑๕๖๖) มีการประกาศอย่างชัดเจนว่า พระมหากษัตริย์จะได้รับการ
ยอมรับอย่างสูง ถ้าพระองค์ให้การสนับสนุนและปกป้องศาสนา^๑ พระสงฆ์เขาร่วมมีส่วน
ร่วมในการปกครองมากขึ้น โดยทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือในพระราชกรณียกิจต่าง ๆ
ทำหน้าที่ให้คำแนะนำ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการทำสนธิสัญญาต่าง ๆ^๒ ในพุทธศตวรรษ
ที่ ๑๕ ปรากฏว่ามีพระสงฆ์เขาร่วมประชุมกับพระมหากษัตริย์ในฐานะเป็นตัวแทนของ
ประชาชน และในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก็มีการทำพิธีบรมราชาภิเษก พระเสนาที่ ๒
(พ.ศ. ๑๕๒๐) ที่พระมหาเจติเย ซึ่งประเพณีนี้มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาอีกหลายปี^๓

พระอรหันตเถา และพระภิกษุต่าง ๆ ที่เขียนขึ้นได้แสดงถึงสถานะของพระมหา-
กษัตริย์ว่ามีความเท่าเทียมกับพระพุทธเจ้า ตัวอย่างเช่น ในดิग्ฆะสูตร คัมภีร์ที่มกนิกาย
ระบุว่า ทั้งจักรพรรดิและพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่ประกอบความมหาปริสติกขณะ ๓๒ ประการ
ผู้ที่มีคุณลักษณะ เช่นนี้ถ้าเป็นคฤหัสถ์จะโคเป็นจักรพรรดิ หากออกบวชจะได้ตรัสรู้เป็น
สัมมาสัมพุทธะในโลก^๔ จะเห็นได้ว่าสถานะของพระมหากษัตริย์ได้รับการยกย่องให้
สูงขึ้นกว่าบุคคลธรรมดา จารึกวัคขระเชกพบในสมัยพระมหินทที่ ๔ (พ.ศ. ๑๕๕๖)
กล่าววว่า "กษัตริย์ที่ปกครองดีทั้งกา คือ พระโพธิสัตว์กัถดับชาติมาเกิด ต้องมีหน้าที่ให้การ
สนับสนุนและรักษาลดาบันสงฆ์ และสถาบันสงฆ์ก็ทำหน้าที่ประกอบพิธีบรมราชาภิเษก..."^๕

^๑Ibid., p.66.

^๒Ibid., p.69.

^๓Ibid., pp.70-71.

^๔ทัศนีย์ ดินสกุล, "จักรพรรดิราชย์ในคติอินเดีย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต
ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๕๔.

^๕Walpola Rahula, History of Buddhism in Ceylon, p. 70.

ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดระหว่างสถาบันศาสนากับสถาบันกษัตริย์กลายเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนานิกายมหาวิหาร อย่างแยกไม่ออก และพุทธศาสนานิกายนี้ก็ได้รับการสนับสนุนตลอดมา เห็นได้จากการย้ายศูนย์กลางทางการเมืองไปอยู่ที่ปอนนาร์วะในรัชสมัยพระเจ้าวิชัยพาหุศิริตั้งม.เพื่อเป็นศูนย์กลางศตวรรษที่ ๑๓^๑ ก็มีการปรับปรุงพุทธศาสนาตามแนวคิดแบบมหาวิหาร นอกจากนี้การสังคยานาพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ก็มีการปรับปรุงโดยอาศัยแนวเดิม กล่าวคือมีการปรับปรุงพระวินัย และรวบรวมพระสงฆ์ซึ่งแตกแยกเป็นหลายกลุ่มอันเป็นผลมาจากพุทธศาสนานิกายอื่น ๆ เข้ามาในลังกา พระองค์ทรงรวบรวมพระสงฆ์ต่างนิกายให้เข้ามาเป็นกลุ่มเดียวกัน^๒ กลุ่มพระสงฆ์ที่รวบรวมใหม่นี้ถือว่าเป็นผู้ที่สืบมาจากพระมหินทรเถระที่นำพุทธศาสนาเข้าสู่ลังกาและเป็นอุปถัมภ์พระวินัยของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งถือเป็นพระวินัยที่ถูกต้องและได้รับความเชื่อถือมานานตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓^๓

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่มาจากการสังคยานาครั้งนี้คือ การเขียน "กติกาวัตติ" (Katikāvata) ซึ่งเป็นหนังสือที่กล่าวถึงกฎของพระสงฆ์ มีการอ้างถึงการรวบรวมพระธรรมกับพระวินัยเข้ากับวินัยของพระสงฆ์กติกาวัตติ หนังสือเล่มนี้ถูกประกาศใช้ในฐานะเป็นกฎของพระสงฆ์ในลังกาในสมัยต่อมา^๔

^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระราชาคณะ, เรื่องประวัติฐานพระสงฆ์สยามวงศ์..., หน้า ๘๖.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘.

^๓ W.M. Sirisena, Sri Lanka and South-East Asia: Political, Religious and Cultural Relations from A.D. c.1000 to c.1500 (Leiden: E.J. Brill, 1978), p.68.

^๔ Bechert, Heinz "Therāda Buddhist Sangha: "Some General Observations on Historical and Political Factors in Its Development." Journal of Asian Studies XXIX (1969-1972) p. 765.

ดังนั้นในที่นี้อาจจะกล่าวได้โดยสรุปว่า พุทธศาสนานิกายมหาวิหาร เป็น นิกายซึ่งได้รับการวางรากฐานในลังกาโดยพระมหากษัตริย์ และได้รับการปรับปรุงขึ้น อย่างจริงจัง ในสมัยพระมหากษัตริย์ เป็นนิกายที่ยกย่องสถานะของสถาบันกษัตริย์ ให้สูงขึ้น และพระสงฆ์ในนิกายนี้จะมีบทบาททางการเมืองอย่างมากในฐานะผู้ทำพิธีกรรม ถวายคำปรึกษาต่อพระมหากษัตริย์ลังกา พุทธศาสนานิกายมหาวิหารของลังกา นั้น เป็นนิกายที่ใจภามาบาลีเป็นภาษาในการเขียนคัมภีร์และอรรถกถา และเผยแผ่ศาสนา

การขยายตัวของพุทธศาสนาถึงกวางโคโนเอะเจียตะวันออกเฉียงใต้

แนวความคิดของพุทธศาสนานิกายมหาวิหารแพร่หลายเข้ามาสู่ภูมิภาคเอเซีย ตะวันออกเฉียงใต้ทั้งที่เมืองพุกาม^๑ เมืองพิน^๒ และเมืองนครศรีธรรมราช^๓ กรณี พุกามนั้นเริ่มรับพุทธศาสนานิกายมหาวิหารจากลังกาโดยตรงในพุทธศตวรรษที่ ๑๖ คือ รัชสมัยพระเจ้าอโนรธาเมือง (พ.ศ. ๑๕๘๙-๑๖๒๐)^๔ ก่อนหน้านั้นพุกามเคยรับพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทจากมอญมาบ้างแล้ว เพราะพระเจ้าอโนรธาเมืองทรงขยายอำนาจลงมา ทางตอนล่าง^๕ แต่พุทธศาสนาที่นำมาจากสะเทิมมีใจนิกายเถรวาทบริสุทธิ์ จะเห็นได้จาก

^๑ Mabel Haynes Bode, The Pali Literature of Burma (Rangoon: Burma Research Society, 1965), pp. 15-16.

^๒ Ibid., pp. 33-36.

^๓ สุเทพ สุนทรเกษม, "ศาสนาในนครศรีธรรมราช: ศาสนากับพัฒนาการ ทางสังคม เศรษฐกิจและการเมือง," รวมบทความประวัติศาสตร์, ๔ (มกราคม ๒๕๒๕), หน้า ๒๕.

^๔ W.M. Sirisena, Sri Lanka and South-East Asia..., p.58.

^๕ ศี.จี.อี. ฮอดลีย์, ประวัติศาสตร์เอเซียตะวันออกเฉียงใต้, แปลโดย คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคนอื่น ๆ (กรุงเทพมหานคร: มุขนิธิโครงการ ตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๒), ๑: ๑๘๗.

...พยานหลักฐานจากจารึกและโบราณวัตถุแสดงให้เห็นว่า "เป็นพุทธศาสนาที่ปะปนกันมหายาน และคอนปลายสมัยราชวงศ์ก็ปะปนกับลัทธิคันถะ และยังมี ความเชื่อมั่นในการนับถือผีต่างและนาคๆ และในท้องพระโรงของพระเจ้ามกุฏ กษัตริย์องค์สุดท้ายที่ปกครองสระเพิ่ม ที่พระราชวังนั้นพยามีภาพสลักนูนเป็นเทวดา ในศาสนาพราหมณ์..."^๑

ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาระหว่างพุกามกับลังกาเริ่มเมื่อพระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ (พ.ศ. ๑๖๑๔) กษัตริย์ลังกาพยายามขับไล่วาฬโจละออกจากลังกา และขอความช่วยเหลือมายังพุกาม เมื่อพระองค์ได้รับชัยชนะและจะประกอบพิธีบรมราชาภิเษก แต่ไม่มี พระราชาคณะในลังกาที่สามารถประกอบพิธีอย่างถูกต้องได้ เนื่องจากลังกาทกอยู่ใน การปกครองของพวกโจละมาเป็นเวลานาน เป็นเหตุให้พุทธศาสนาเสื่อมลงมาก^๒ พระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ จึงขอพระเถระจากพุกามไปยังลังกา พระเถระเหล่านี้ร่วมกับ พระสงฆ์ลังกาช่วยกันรวบรวมและคัดลอกพระไตรปิฎกภาษาบาลี และส่งพระไตรปิฎก ที่รวบรวมใหม่มาไว้ที่พุกามด้วย^๓

พุทธศาสนาในพุกามนับเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทที่มาจากมอญกับพุทธศาสนานิกายมหายานของลังกา ความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างลังกา กับพุกามเป็นไปอย่างสม่ำเสมอ ในสมัยพระเจ้ากยันทิตตะหรือพระเจ้าครรชิต มีการ รวบรวมและชำระพระไตรปิฎก ตำราโบราณที่เขียนเป็นภาษาบาลีจากสำนักสงฆ์มหายาน แห่งลังกาหลังไหลเข้ามาสู่พุกามมากขึ้น^๔ ลังกากลายเป็นแหล่งสำคัญในการศึกษาพุทธ- ศาสนาของพระสงฆ์ ทั้งจากพุกามและมอญ ภายหลังจากตั้งคยานาพระสงฆ์ในสมัยพระเจ้า

^๑ เรื่องเดียวกัน

^๒ P.M. Sirisena, Sri Lanka and South-East Asia..., p. 59.

^๓ คี.จี.อี. ฮอดล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เล่ม ๑,

หน้า ๑๘๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

ปรักกมพาทุ พระสงฆ์พุกามซึ่งเพิ่งสำเร็จการศึกษาจากลังกา^๑ ก็มีความเคลื่อนไหวเพื่อปรับปรุงพุทธศาสนาในพุกาม. กล่าวคือ มีความพยายามที่จะปรับปรุงคณะสงฆ์ตามแบบลังกา อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์การปรับปรุงดังกล่าวก่อให้เกิดความแตกแยกในหมู่สงฆ์ของพุกาม มีการแบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ยังคงยึดมั่นในพุทธศาสนาแนวเดิม กับกลุ่มที่ยึดตามแนวทางพุทธศาสนาแบบลังกา กลุ่มที่สองนี้ได้รับการสนับสนุนจากพระเจ้าอานรปติลิตทู พระมหากษัตริย์ผู้ครองพุกาม^๒ และพระสงฆ์กลุ่มใหม่นี้จึงเป็นที่รู้จักกันในนามของกลุ่ม "ชาปตะ" (Chappata) และกลายเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญมากในพุทธศาสนาที่พุกาม ชื่อ ชาปตะ มาจากชื่อพระมอญรูปหนึ่งซึ่งเคยอยู่ในลังกานานกว่าสิบปี เป็นผู้ที่มีบทบาทในการปรับปรุงคณะสงฆ์ตามแบบสำนักสงฆ์ิกายมหายานของลังกาโดยเฉพาะเรื่องพระวินัย และพระอภิธรรม^๓

ความสัมพันธ์ระหว่างลังกากับพุกามยังเป็นเหตุให้การเขียนอรรถกถาและฎีกาในพุกาม ไม่ว่าจะเป็นการอธิบายพระไตรปิฎก พระอภิธรรม หรือพระสูตรเจริญมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ สัทธานิติ (Saddanīti) ของพระอัครควงศา งานเขียนชิ้นนี้เป็นงานเขียนที่อธิบายพระไตรปิฎกและเป็นงานชิ้นสำคัญที่ได้รับการยกย่องว่ามีคุณค่ามาก

^๑ เช่น พระอุคตรชีวะ และชาปตะ พระสงฆ์มอญที่ศึกษาพุทธศาสนาจากลังกามานานหลายปี ดู เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕ และ W.M. Sirisena, Sri Lanka and South-East Asia..., p. 68.

^๒ คี.จี.อี ฮอลล์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่ม ๑, หน้า ๑๕๖.

^๓ พระชาปตะ ยังเป็นผู้เขียนสังคีตสวรรค์วรรณนา (Sankhysavannanā) ซึ่งเป็นงานเขียนที่แพร่หลายในกลุ่มผู้ศึกษาพุทธศาสนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดู W.M. Sirisena, Sri Lanka and South-East Asia..., p.76.

พระสงฆ์พุกามซึ่งเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกาก็นำสัทธานิติมาไว้ที่มหาวิหารด้วย^๑ ภาษาที่ใช้เขียนงานทางพุทธศาสนาเหล่านี้มักเป็นภาษาบาลี ดังนั้นคณะสงฆ์ในพุกามจึงให้ความสนใจศึกษาภาษาบาลีอย่างกว้างขวาง และมีงานเขียนเกี่ยวกับไวยากรณ์ภาษาบาลี เช่น การิกะ (Kārikā) ของพระธรรมเสนปติ เกิดขึ้นในพุกาม^๒

ความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาระหว่างลังกาก็กับพุกามดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า พุกามเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนานิกายมหาวิหารหรือที่เรียกว่าพุทธศาสนา ดังกาวงศ์มาจากลังกา และจากศูนย์กลางที่พุกามนี้ พุทธศาสนาดังกาวงศ์ก็เผยแพร่ไปสู่เมืองใกล้เคียง เช่น เมาะตะมะ เพราะมีพระสงฆ์จากเมาะตะมะไปบวชเรียนที่ลังกาเช่นกัน^๓ อย่างไรก็ตามการขยายตัวลงมาทางใต้ของพวกมอญก็ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๒๖-๑๘๓๐^๔ มีผลให้เกิดความแตกแยกในพุกาม ทำให้พุกามไม่เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาดังกาวงศ์อีกต่อไป แต่ยังคงมีพระสงฆ์จากบริเวณนี้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาจากลังกาเช่นเดิม^๕ ในขณะเดียวกันก็มีบรรดาเมืองต่าง ๆ ที่พยายามสร้างความสัมพันธ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนานิกายมหาวิหาร เกิดมีศูนย์กลางของพุทธศาสนาดังกาวงศ์หลายแห่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้แก่ เมืองอังวะซึ่งพระมหากษัตริย์ผู้ครองอังวะทรงให้ความสนับสนุนพุทธศาสนาดังกาวงศ์จนอังวะกลายเป็นศูนย์กลางทางศาสนาต่อจากพุกาม^๖ นอกจากนี้ยังมีเมืองสาวัตถีซึ่งมีเมืองเมาะตะมะเป็นเมืองหลวง^๗ เมืองเมาะตะมะนี้เป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนา

^๑ Mebel Haynes Bode, *The Pali Literature of Burma*, p. 17.

^๒ *Ibid.*, p. 16.

^๓ W.M. Sirisena, *Sri Lanka and South-East Asia...*, p. 76.

^๔ ม.จ. สุกัทธิศ กิศกุล, ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ถึง พ.ศ. ๒๐๐๐

(กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๒), หน้า ๑๑๓-๑๑๔.

^๕ W.M. Sirisena, *Sri Lanka and South-East Asia...*, p. 75.

^๖ *Ibid.*, p. 76.

^๗ เมาะตะมะเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรมอญถึง พ.ศ. ๑๘๐๔ ดู คี.จี.อี.

ฮอลด์, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เล่ม ๑, หน้า ๒๑๐.

ที่เป็นที่รู้จักดีในบริเวณตอนบนของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในนามของ "เมืองพัน" เพราะมีพระสงฆ์จากอาณาจักรใกล้เคียง เช่น พระอโนมทัสสี กับพระลุมเนตรจากสุโขทัย เดินทางมาศึกษาพุทธศาสนาถึงกวางศที่เมืองพันแห่งนี้^๑

สำหรับบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนนั้น พุทธศาสนาถึงกวางศมีบทบาทมาบ้างแล้วตั้งแต่ประมาณกลางราชวงศ์ศรีอยุธยา กล่าวคือ มีจารึกภาษาบาลีปนกับภาษามอญของพระเจ้าสัพพาลิทธิ ระบุถึงพระราชกรณียกิจด้านอุปถัมภ์พุทธศาสนา บรรทัดที่ ๑ ถึง ๘ ของจารึกนี้กล่าวถึงการสร้างเจดีย์ว่า "...ต่อไปนี้เป็นคำกล่าวที่เป็นความจริง จารึกบนแผ่นศิลาจารึก ถึงผลงานในสกุลของข้าพเจ้า ชายาของข้าพเจ้า ๒ องค์และโอรสของข้าพเจ้าได้สร้างเจดีย์ ๓ องค์ ไว้เบื้องหน้าวัดนี้..."^๒ และตั้งแต่บรรทัดที่ ๘ ถึง ๑๗ เป็นเรื่องการออกทรงผนวชที่วัดเชตวันกับเรื่องพระมหาเถรที่วัดเชตวัน ซึ่งอาจเป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าสัพพาลิทธิ โดยระบุว่า

...เมื่อข้าพเจ้าได้ผนวชเป็นพระภิกษุในเชตวันนี้กับโอรส ๒ องค์ของข้าพเจ้า... ในระยะนั้นพระมหาเถรผู้นั้นมีนามว่า "ราชครู" ได้เป็นประธาน ทานมีอายุ ๘๒ พรรษา, ทานพร้อมด้วยพระสงฆ์จำนวน ๘๐ และสามเณรจำนวน ๑๐๒ รูป ทางที่พำนักอยู่ในวัดเชตวันนี้"^๓

พุทธศาสนาที่มีบทบาทในอาณาจักรศรีอยุธยาในระยะนี้อาจจะมาจากทุกคาม ทั้งนี้เพราะอักษรมอญที่ปรากฏในจารึกดังกล่าวเป็นอักษรมอญโบราณสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เหมือนกับจารึกที่ทุกคามในรัชสมัยพระเจ้ากษัตริย์หรือพระเจ้าครุฑิต (พ.ศ. ๑๖๒๘-๑๖๓๐)^๔ นอกจากนี้ยังมีตำนานเล่าถึงว่าก่อนรัชสมัยพระเจ้าสัพพาลิทธิ ชาวศรีอยุธยาเคยเดินทางหนีโรคห่าเข้าไปยังเขตพม่าตอนล่างคือ ที่ทุกคาม กับหงสาวดีเป็นเวลาจนถึง ๗ ปี ดังที่ปรากฏในจามเทวีวงศ์ว่า

^๑ตำนานมูลศาสนา, หน้า ๑๘๒.

^๒จำปา เยื้องเจริญ และคนอื่น ๆ, "ศิลาจารึกเลขทะเบียน ลพ/๑," ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติศรีอยุธยา (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

... ฝ่ายพระเจ้าปทุมราชได้ทอดพระเนตรเห็นประชุมชนหมู่ใหญ่หมกกำลัง
แล้วพระองค์จะเป็นผู้สิ้นโทษทุกข์ระเสียบไม่ไค ควยพระทัยก็ดูสงสาร
จึงให้นำรุงเมืองสุพรรณนครขึ้น ไทบุตรธิดาของขุนเหล่านั้นอยู่ครอบครอง
รักษาต่อไป ประชุมชนชาวพระนครหนีไปอยู่ไชยเหล่านั้น ไม่สามารถจะให้
ความทุกข์นั้นสงบระงับไปไค ทางพากันหนีจากสุพรรณนคร ไปอาศัย
เลี้ยงชีวิตอยู่ในหงสาวดีนคร...

นับจากนั้นมาอาณาจักรทั้งสองก็มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดต่อกัน จนเทวีวงศ์ระบว่า
"...ประชุมชนชาวหงสาวดีนครทั้งหลายเหล่านี้ไคที่เป็นที่รักใคร่เจริญใจ เพราะความ
คุ้นเคยกัน ชนทั้งหลายเหล่านั้นก็มายังหนีไปอยู่ไชยนคร เพราะเหตุไค เพราะเหตุนี้
หนังสือจดหมายถามข่าวคราวสุขทุกข์ถึงกันแลกันก็เกิดขึ้น..."^๒

การขยายตัวของพุทธศาสนาถึงกวางสีในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

หลักฐานเกี่ยวกับการขยายตัวของพุทธศาสนาถึงกวางสีมายัง เขตที่ราบลุ่ม
แม่น้ำเจ้าพระยาก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีเพียงหลักฐานจากตำนานไทยตำนานมูล
ศาสนาฉบับวัดป่าแดงกล่าวถึงการเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ตั้งทางของพระสงฆ์จาก
"โยธिया" ซึ่งมีมาก่อนหน้าที่พระนางจามเทวีจะเดินทางขึ้นมาปกครองหนีภัยไชยว่า

... ถัดแต่นั้นมาเถรเจ้าคนชื่อสัมมสังกัจจริยะอยู่โยธियाไปอยู่ตั้งกาแล้ว
บุรุษเรียนธัมมปิฎกทั้ง ๓ แล้ว ก็พอกลับมาแคว้นกาสุโยธिया แคว้นศาสนา
รุ่งเรืองงามทั่วไปในทวารวดี ๙ ลานนา รอคฤแห่งชุนะบทัดแต่นั้น
นางจามเทวีมาแต่เมืองละโว้ เอาศาสนา และคนทั้งหลายขึ้นมาควย...^๓

^๑ คำแปลจามเทวีวงศ์..., หน้า ๑๕๓.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๕.

^๓ ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง, ภาคปริวรรตลำดับที่ ๕ (เชียงใหม่:
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๑๕).
หน้า ๕.

หลักฐานดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาลังกาวงศเผยแพร่เข้ามาสู่เขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ก่อนที่พระนางจามเทวีจะเดินทางขึ้นมา และพระนางจามเทวีเป็นผู้นำพุทธศาสนาขึ้นมาหรืออุบายด้วย อย่างไรก็ตามหลักฐานข้างต้นยังไม่สามารถตอบปัญหาสำคัญบางประการคือ การเดินทางของพระนางจามเทวีมาปกครองหรืออุบายให้พระนางมาปกครองที่แน่นอน และยิ่งไปกว่านั้นก็คือ ลักษณะของพุทธศาสนาลังกาวงศตามหลักฐานเก่าที่สุดเท่าที่พบในปัจจุบันอยู่ในรัชสมัยพระเจ้าสุทโธทนะ ซึ่ง เป็นระยะกลางของสมัยราชวงศ์ศรีอยุธยา หรือประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ดังกล่าวแล้ว ดังนั้นจึงอาจสันนิษฐานได้เพียงว่า พระนางจามเทวีเดินทางมาหรืออุบายด้วยพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท แต่จะเป็นลังกาวงศหรือไม่นั้นยังเป็นปัญหาอยู่ หลักฐานที่สนับสนุนว่าบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาจะได้รับพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทจากอินเดียได้แก่ จารึกภาษามคธซึ่งเขียนด้วยตัวอักษรอินเดียหลายหลัก ระบุถึงพระพุทธรูปเจ้าผู้เป็นพระศาสดาของพุทธศาสนา ตัวอย่างคือ จารึกหลักที่ ๓๐ หรือจารึกเขมมูมา มาบนแผ่นอิฐมีข้อความว่า "ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ มีเหตุเป็นแดนเกิดก่อน พระศาสดาเจ้าตรัสเหตุของธรรมเหล่านี้ และความดับแห่งธรรมทั้งหลายเหล่านั้น..."^๑

พุทธศาสนาลังกาวงศน่าจะแพร่เข้ามาสู่บริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาบางส่วนแล้วเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ถึง ๑๘ เนื่องจากศิลาจารึกกงแมนางเมืองที่ระบุปีที่จารึกว่าเป็น พ.ศ. ๑๓๑๐ นั้นได้กล่าวถึง "อโศกมหาราช ทรงธรรม..."^๒ คำว่า "อโศกมหาราช" ก็คือ จักรพรรดิของอินเดียผู้เผยแพร่แนวคิดพุทธศาสนาของพระองค์ลงมาลังกา และต่อมาได้กลายเป็นนิกายมหาวิหาร นับจากนั้นมาพุทธศาสนาลังกาวงศก็ขยายตัวในบริเวณดังกล่าวนี้ เห็นได้จากการสถาปนาพระพุทธรูปปางเชิง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ สร้างด้วยศิลาปะอยู่ทองใน พ.ศ. ๑๘๖๗^๓ การสร้างวัดต่าง ๆ เช่น วัดโสมนัสวิหาร วัดกุฎีควา และวัดอโยธยาหรือวัดเค็มในเขตอโยธยา

^๑ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓, "จารึกหลักที่ ๓๐," หน้า ๒.

^๒ เรื่องเดียวกัน, "จารึกหลักที่ ๓๕," หน้า ๑๓.

^๓ คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๔๔๓.

ตลอดจนเสียบพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ซึ่งพบที่วัดธรรมิกราช การขยายตัวของพุทธศาสนาดังกล่าวถึงในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งมีการนำเอาหลักฐานที่ระบุถึงการติดต่อกับพุกาม พงสาวดารเหนือกล่าวถึงพระโอรสของเมืองเชียงใหม่เดินทางไปศึกษาพระไตรปิฎกที่พุกาม แล้วเดินทางมายังเมืองของพระเจ้าอู่ทอง^๑ แม้ว่าหลักฐานนี้จะมีข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ แต่ก็ได้แสดงให้เห็นว่า ชุมชนบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยารูจักพุกามเป็นอย่างดีในฐานะศูนย์กลางของการศึกษาพุทธศาสนา และอาจมีการเผยแพร่พุทธศาสนาดังกล่าวจากพุกามมายังบริเวณนี้ เมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ อโยธยากลายเป็นแหล่งสำคัญในการศึกษาพุทธศาสนาดังกล่าวของพระภิกษุที่มาจากที่ต่าง ๆ ทางตอนบน เช่นมีภิกษุจากสุโขทัยเดินทางมาศึกษาที่อโยธยา^๒ จากหลักฐานต่าง ๆ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ ทำให้เห็นได้ว่าพุทธศาสนาดังกล่าวได้รับการสนับสนุนมากจากอุปการะของอาณาจักรอโยธยา อาจกล่าวได้ว่าอโยธยาจะเป็นศูนย์กลางอีกแห่งหนึ่งของพุทธศาสนาดังกล่าว นอกเหนือจากพุกาม

การเผยแพร่ของพุทธศาสนานิกายมหายานหรือลัทธิวัชรยานในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปรากฏหลักฐานแน่ชัดเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ที่พุกาม และทวีปอินโดจีนรอบๆ สถาบันอุปการะของภูมิภาคนี้ จนเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึง ๑๙ พุทธศาสนานิกายมหายานก็กลายเป็นศาสนาสำคัญที่สุดของเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำตอนกลาง และทางตอนบนของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือ บริเวณอาณาจักรอโยธยา สุโขทัย และจันทนาไทย

พุทธศาสนานิกายมหายานในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเรียกว่า "พุทธศาสนาดังกล่าว" ทั้งนี้อาจเป็นเพราะในระยะแรกอาณาจักรในเขตตอนในของทวีปคือ สุโขทัย กับจันทนาไทยมิได้มีความสัมพันธ์ทางศาสนาโดยตรง หากแต่ติดต่อกันจากเมืองอื่น ๆ เช่น อโยธยา เมืองพิน และนครศรีธรรมราชอีกทอดหนึ่ง หลักฐานที่ระบุเรื่องพระสงฆ์จากสุโขทัยและจันทนาไทยเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนา

^๑ประชุมพงสาวดาร เล่ม ๑, หน้า ๗๘.

^๒ตำนานมูลศาสนา, หน้า ๑๘๒.

ที่ลังกามีเมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ กล่าวคือตำนาน
 มูลศาสนาฉบับวัดป่าแดงระบุถึงพระสงฆ์จากลานนาไทยเดินทางไปศึกษาที่ลังกา^๑ และจารึก
 หลักที่ ๒ ศิลาจารึกวัดศรีชุม สุโขทัยก็กล่าวถึงการเดินทางไปลังกาของพระมหาเถรศรีศรีท-
 หาราชจุฬามณี^๒ นอกจากนี้ยังมีพระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษาจากลังกาเดินทางมาอยู่สุโขทัย^๓
 และตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมาพระสงฆ์ที่ได้รับการศึกษาจากลังกาจะได้รับการ
 สนับสนุนอย่างมากจากสถาบันกษัตริย์ในอาณาจักรทั้งสอง จะเห็นได้จากจารึกหลักที่ ๔
 ศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงสุโขทัยระบุว่า "...ถึง ๑๒๘๓ ปีฉลุ สมเด็จพระพิตร ทรงใช้ให้
 ราชบัณฑิตไปอาราธนาพระมหาสามีสังฆราช ผู้มีศีล เรียบจบพระไตรปิฎก ซึ่งสถิตอยู่
 ในลังกาทวีป..."^๔ และตำนานมูลศาสนาก็ระบุว่า "...ท้าวลานนาไว้เมืองแกแหมคน
 แล้ว ออกวาทเป็นภิกษุกับควยเสนาอำมาตย์ทั้งหลายในสำนักลังกาใหม่..."^๕ จากการ
 เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกาโดยตรงของกลุ่มพระสงฆ์ในปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙
 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ มีผลให้เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์ตามแหล่งที่มา ตำนาน
 มูลศาสนาระบุว่าพระสงฆ์ลานนาไทยแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม ไก่แก้ว "...ชาววัดเจ้าวัดลวนคอก..."^๖
 หมายถึงกลุ่มสงฆ์ที่สืบทอดมาจากพระสมณเถร ซึ่งเป็นพระสงฆ์ผู้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนา
 มาจากเมืองพันทลุ่มหนึ่ง และกลุ่มที่เรียกว่า "...สำนักลังกาใหม่..."^๗ หมายถึงกลุ่ม
 สงฆ์ที่ศึกษาพุทธศาสนาจากลังกาโดยตรง ซึ่งกาลมาลีปกรณ์เรียกพระสงฆ์กลุ่มหลังนี้ว่า
 "พระสงฆ์นี้กายสีหล"^๘ แม้ว่าเหล่าที่ศึกษาพุทธศาสนาของพระสงฆ์ทั้ง ๒ กลุ่มจะแตกต่างกัน
 กัน แตกต่างก็สืบมาจาระณิกายมหาวิหารของลังกาทั้งสิ้น

^๑ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง, หน้า ๑๑.

^๒ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑, "จารึกหลักที่ ๒," หน้า ๓๖.

^๓เรื่องเดียวกัน, "จารึกหลักที่ ๔," หน้า ๘๕.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

^๕ตำนานมูลศาสนา, หน้า ๒๑๗.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๖.

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๗.

^๘จินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๓๕.

พุทธศาสนาดังกล่าววงศ์กับการ กอรูปอาณาจักร

พุทธศาสนาดังกล่าววงศ์มีบทบาททางการเมืองในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงกับลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามาตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕ อาณาจักรต่าง ๆ ในเขตนี้นั้นโดยเฉพาะอย่างยิ่ง อโยธยา และอาณาจักรไทยใต้กอรูปอื่นเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เป็นอาณาจักรที่ให้ความสนับสนุนพุทธศาสนาดังกล่าววงศ์จนกลายเป็นศาสนาสำคัญของอาณาจักร

การรับแนวความคิดและแนวปฏิบัติพุทธศาสนาดังกล่าววงศ์ของอาณาจักรล้านนาไทย เป็นผลมาจากการผนวกอาณาจักรหริภุญไชย จะเห็นได้ว่าพระยามังรายทรงยอมรับพระมหากัสสปะซึ่งเป็นพระสงฆ์ของอาณาจักรหริภุญไชย โดยที่พระองค์ทรงปฏิบัติตามคำแนะนำของพระมหากัสสปะในค่านิยมกิจทางศาสนา เช่น การสร้างพระพุทธรูป หรือการสร้างเจดีย์ และพระมหากัสสปะ ก็กลายเป็นพระสงฆ์รูปสำคัญ เป็นที่ปรึกษาคอยให้คำแนะนำแก่พระยามังราย^๑

การรับพุทธศาสนาดังกล่าววงศ์จากหริภุญไชยคงเป็นไปได้เพื่อมิให้การผนวกอาณาจักรหริภุญไชยเกิดปัญหา พระยามังรายจึงมิได้ทำลายสิ่งที่มีชุมชนให้ความนับถือ แต่กลับช่วยส่งเสริมสิ่งที่อาณาจักรหริภุญไชยเคารพบูชา กษัตริย์ล้านนาไทยทุกพระองค์นับแต่พระยามังรายเป็นต้นมาต่างยอมรับว่าพระธาตุหริภุญไชยเป็นศาสนสถานที่สำคัญ กษัตริย์ล้านนาไทยจะทรงทำนุบำรุง และเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระธาตุหริภุญไชยทุกปี^๒ แม้แต่การสร้างพระพุทธรูป ตลอดจนการสร้างเจดีย์ก็สร้างในบริเวณที่ชาวหริภุญไชยถือว่าเป็นเขตศักดิ์สิทธิ์ด้วยกัน^๓ นอกจากหริภุญไชยแล้วพระยามังรายยังได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาดังกล่าววงศ์มานางสาวดีและอังวะ เนื่องจากมีหลักฐานว่าพระยามังรายเคยยกทัพไปนางสาวดีได้อภิเษกกับราชธิดาเมืองนางสาวดี และกลับมาสร้างวัดในพุทธศาสนาให้เหมือนกับวัดที่นางสาวดีโดย "...รำเพิงว่า เมื่อถูกจักสร้างวัดนั้น ก็กระทำตั้งจจรูชฐาน

^๑ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๒๑ และ ๒๓.

^๒สิงฆะ วรรณสัย, ตำนานพระธาตุเจ้าหริภุญชัย, หน้า ๑๗. (พิมพ์ที่ศก).

^๓ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๑-๒.

ตั้งรั้วมีัญชู่ประเทศ ก็พำเพงแล้วแต่คำอธิบายแปลงสร้างวัดนั้นแล..."^๑ พระนาง
 ปายโคราชธิดาของพระเจ้าหงสาวดีอาจจะมิพบพาทศานาภายในอาณาจักรลานนาไทย
 บ้าง เห็นได้จากการให้กลับไปแก้วัดการโถม คำานานพื้นเมืองเชียงใหม่ระบุว่า "...เจ้า
 มังรายกับนางปายโคทที่ออกกันทั้งหลาย ๕๕ บ้าน มี ๕๐๐ ครว้ คือว่าเมืองอันเจ้ามังรายและ
 นางปายโคเอามาแก่เมืองหงสาวดีนั้นหยากน้าหมายทาน ไว้กับวัดการโถม วันนั้นแล"^๒
 สำหรับอั้งวะนั้น พระยามังรายเคยเสด็จไปอั้งวะ คำานานพื้นเมืองเชียงใหม่อธิบายถึง
 จุดประสงค์ประการหนึ่งของการเดินทางคราวนี้ว่า "...เรารู้ว่าศาสนาพระพุทธรเจ้า
 รุ่งเรืองมากนัก เราจึงสร้างมาแควคู้ประเทศบ้านเมืองพุกามอั้งวะคายน..."^๓

การสนับสนุนพุทธศาสนาดังกล่าวครั้งนี้เป็นพระราชกรณียกิจสำคัญของพระมหา-
 กษัตริย์ลานนาไทย จะเห็นได้ว่ามีการรับพุทธศาสนาดังกล่าววงศระลอกใหม่ ๆ เข้ามาใน
 ลานนาอยู่เสมอ พุทธศาสนาดังกล่าววงศระลอกสำคัญ และมีบทบาทมากในระยะต่อมา คือ
 การเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกาในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ของกลุ่มพระญาณคัมภีระ
 เถระ^๔ เพราะเมื่อกลับจากลังกาแล้ว พระสงฆ์รูปหนึ่งในกลุ่มนี้คือ พระมหาเมฆังกร
 ได้เป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าติโลกราช^๕ และพระสงฆ์กลุ่มนี้ก็ได้รับการสนับสนุนจาก
 พระเจ้าติโลกราช ~~หลังจากนั้นเป็นต้นมา~~ หลังจากนี้เป็นต้นมา
 พระสงฆ์ในลานนาไทยได้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาจากลังกาโดยตรงเสมอมา การติดต่อกับ
 ลังกาได้โดยตรงมีผลให้พระมหากษัตริย์ลานนาไทยร่วมกับกลุ่มพระสงฆ์พยายามสร้าง
 ศูนย์กลางพุทธศาสนาดังกล่าวที่เชียงใหม่ เห็นได้จากการที่พระมหากษัตริย์ทรงอุดหนุน
 ให้มีการแต่งคัมภีร์ และอรรถกถาเป็นจำนวนมากในลานนาไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐
 ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑

^๑ เรื่องเดียวกัน

^๒ คำานานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๒๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^๔ คำานานมูลศาสนานับวัดป่าแดง, หน้า ๑๓-๑๕. หลังจากนั้นก็มีพระสงฆ์จาก
 ลานนาไทยเดินทางไปศึกษาที่ลังกาเสมอ

^๕ อินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๒๑.

อาณาจักรอยุธยา ลืมทอดพุทธศาสนาดังกล่าวงศ์มาจากอยุธยา แต่บทบาทของพุทธศาสนาดังกล่าวงศ์ต่อสถาบันกษัตริย์ในอยุธยานั้น มิได้มีลักษณะเด่นเท่าใดนัก ในตอนต้นอาณาจักรอยุธยาแนวความคิดของศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธมหายาน และแนวความคิดเรื่องพื้นเมืองยังมีบทบาทอยู่มากต่อสถาบันกษัตริย์ ลิลิตโองการแช่งน้ำ เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อพื้นเมืองได้เป็นอย่างดี^๑

บทบาทของพุทธศาสนาดังกล่าวงศ์ที่มีต่อสถาบันกษัตริย์เริ่มอย่างจริงจังมากขึ้นในระยะใกล้เคียงกับลานนาไทยคือ ภายหลังจากการเดินทางไปตั้งถ้ำของพระสงฆ์กลุ่มพระญาณคัมภีร์เถระ ซึ่งมีพระสงฆ์จากอยุธยาเดินทางไปร่วมด้วย เมื่อกลับมาจากตั้งถ้ำแล้ว พระสงฆ์อยุธยาได้มาทำพิธีบวชพระสงฆ์ตามแบบลังกา^๒ เมื่อราวปลายรัชสมัยพระบรมราชาที่ ๒ และในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ บทบาทของพุทธศาสนาดังกล่าวงศ์ต่อสถาบันกษัตริย์จะทวีมากขึ้น ซึ่งจะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจของพระองค์และการใช้พุทธศาสนาเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง เช่น การรวมอาณาจักรสุโขทัย การให้พระสงฆ์ขอเมือง แซ่ชิงคืนจากลานนาไทย ฯลฯ^๓

อย่างไรก็ตามแนวคิดพุทธศาสนาดังกล่าวงศ์ในอาณาจักรอยุธยาจะมีลักษณะเด่นมาก หลังจากรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเป็นต้นมา แต่แนวความคิดดังกล่าวมิได้เป็นแนวความคิดอย่างเดียวที่มีผลต่อสถาบันกษัตริย์ ยังมีแนวคิดหลายอย่างที่ยึดมั่นกันอยู่ในสถาบันกษัตริย์อยุธยา เป็นต้นว่าแนวความคิดของฮินดู กล่าวคือ ในขณะที่พระมหากษัตริย์ทรงสร้างวัด เจดีย์หรือพระพุทธรูป พระองค์ก็ยังคงใช้พรหมณ์ในการทำพิธีกรรม เช่น พิธีถอนน้ำพิพัฒน์สัตยา พิธีบรมราชาภิเษก

^๑ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแช่งน้ำ..., หน้า ๓๘๗-๓๘๑.

^๒ ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง, หน้า ๑๕-๑๗.

^๓ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๕๘.

ผลประโยชน์ทางการ เมืองของแนวความคิดของพุทธศาสนาดังกล่าว

การยอมรับพุทธศาสนาของกลุ่มปกครองเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีผลทำให้ โครงสร้างสถาบันการปกครองเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือแนวความคิดพุทธศาสนาดังกล่าวจะ เข้ามามีบทบาทต่อสถาบันการปกครอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์พระมหากษัตริย์ แนวคิด พุทธศาสนาจากคัมภีร์และอรรถกถาต่าง ๆ ที่แพร่เข้ามาจะผสมกลมกลืนและถูกดัดแปลงให้ เข้ากับสถาบันพระมหากษัตริย์ เห็นได้จากไตรภูมิพระร่วงซึ่งเขียนโดยพระเจ้าลิไท เมื่อ ประมาณต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ นั้น แสดงให้เห็นถึงการเป็นจักรพรรดิและการเป็นราชาที่ตี้อ นอกจากนั้นยังนำแนวความคิดต่าง ๆ เช่น บารมี พระอรหันต์ พระโพธิสัตว์ กรรมดี และ กรรมชั่วเข้ามาใช้และผสมผสานกับองค์พระมหากษัตริย์

คำสอนตามแนวพุทธศาสนาดังกล่าวเริ่มมีบทบาทมากขึ้นจนเห็นได้ชัดในเขต ที่ราบลุ่มแม่น้ำเหล่านี้เมื่อประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ภายหลังจากเดินทางไปศึกษา พุทธศาสนาที่ลังกาโดยตรงของกลุ่มพระสงฆ์จากลานนาไทยและอยุธยา พระสงฆ์กลุ่มนี้ ได้มาวัดใหม่ และศึกษาพุทธศาสนานิกายมหาวิหาร^๒ แนวคำสอนของนิกายมหาวิหารจึง ถายทอดผ่านสงฆ์กลุ่มนี้มายังอาณาจักรลานนาไทย สุโขทัย และอยุธยา ภายหลังจาก พระสงฆ์กลุ่มนี้เดินทางกลับจากลังกา จะเห็นได้ว่าแนวคิดของนิกายมหาวิหารมีอิทธิพลมาก ในอาณาจักรทั้งสาม^๓ พระสงฆ์มีบทบาทต่อสถาบันกษัตริย์มากขึ้น เป็นผู้ที่ทำให้พระมหา กษัตริย์มีสถานะสูงขึ้นโดยเฉพาะอาณาจักรลานนาไทยนั้นเห็นได้ชัดในกรณีของพระเจ้า ติโลกราช กับพระเมืองแก้วที่มีพระอาจารย์ที่เป็นสงฆ์จากกลุ่มนี้^๓

หน้าที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ในระยะต่อมาคือ การให้ความสนับสนุนพุทธศาสนา ด้วยการสร้างและบูรณะวัด อุทิศทุนในการแต่งคัมภีร์ทางพุทธศาสนา กษัตริย์จะมีฐานะเป็น องค์อุปถัมภ์พุทธศาสนา และสนับสนุนให้มีการเผยแผ่ศาสนาไปยังเมืองต่าง ๆ และในทาง กลับกันพระสงฆ์ก็จะให้การสนับสนุนพระมหากษัตริย์ ช่วยให้การขึ้นครองราชย์ของพระมหา กษัตริย์มีความชอบธรรมมากยิ่งขึ้น เช่น การเข้าร่วมในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก นอกจากนี้

^๑ ไตรภูมิพระร่วงของพระญาติไทย (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๕),

หน้า ๗๘-๑๐๕.

^๒ ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง, หน้า ๑๕.

^๓ ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๒๑ และ ๑๓๖.

ยังมีการปรับแนวความคิดของพุทธศาสนาดังกล่าวเพื่อให้เข้ากับสถาบันกษัตริย์ด้วยการกำหนดค
บพบาทของพระมหากษัตริย์ โดยอาศัยแนวคำสอนทางพุทธศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่อง
บารมี จักรพรรดิราชย์ สมมุติเทพ และธรรมราชา

แนวความคิดจักรพรรดิราชย์

การก่อรูปอาณาจักรล้านนาไทย สุโขทัย และอยุธยาขึ้นผูกพันอยู่กับความเชื่อใน
เรื่อง "จักรพรรดิราชย์" คือ มี "พระราชายิ่งใหญ่เหนือกว่าราชาทั้งปวง" ซึ่งเป็นแนว
ความคิดที่ปรากฏอยู่ในทั้งในพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ แนวความคิดนี้สอดคล้องกับลักษณะ
ของการก่อรูปของอาณาจักรทั้งสาม กล่าวคือ ก่อนหน้าอาณาจักรทั้งสามจะก่อรูปนั้น เมือง
ต่าง ๆ มีลักษณะแตกแยกกัน อาณาจักรทั้งสามก่อรูปขึ้นโดยผู้ปกครอง เช่น พระยามังราย
ในเขตทางตอนบน และพระเจ้าอู่ทอง ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งสองพระองค์
พยายามจะขจัดอิทธิพลของเมืองต่าง ๆ แล้วสถาปนาอำนาจ และสร้างอาณาจักรของ
พระองค์ขึ้นมาเหนือราชาเมืองอื่นในบริเวณอาณาจักรตน การขจัดอิทธิพลนี้อาจทำได้โดย
การสร้างพันธมิตรแบบเครือญาติผ่านการแต่งงาน ซึ่งเป็นวิธีการที่นิยมใช้กันอยู่ เช่นกรณี
พระเจ้าอู่ทองกับเมืองสุพรรณบุรี หรือกรณีของพระราชบิดาของพระยามังราย ซึ่งอภิเษก
กับเจ้าหญิงเมืองเชียงรุ้ง^๑ และกรณีของท้าวผาญู (กษัตริย์ล้านนาไทยครองเมืองเชียง-
ใหม่ใน พ.ศ. ๑๔๔๔) อภิเษกกับราชธิดาเจ้าเมืองเชียงของ ซึ่งมีพระราชโอรส คือ
พระเจ้าแก้วบัว

แนวความคิดจักรพรรดิราชย์มีหลักฐานปรากฏทั้งในอยุธยาและล้านนาไทย ในอาณาจักร
อยุธยาแนวความคิดจักรพรรดิราชย์ปรากฏอยู่ในเอกสาร สมัยก่อนการก่อรูปอาณาจักรและใน
สมัยต้นอาณาจักรอยุธยา จารึกหลักที่ ๔๗ ลานทองอักษรขอม ภาษามคธ พบในกรพระปรากฏ
ศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี ระบุว่า พระสถูปสร้างโดย "...พระราชาผู้ยิ่งใหญ่กว่าพระ-
ราชาทั้งหลายในอยุธยาทรงพระนามว่าจักรพรรดิ..."^๒ และในลิลิตโองการแช่งน้ำ

^๑ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๕.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^๓ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓, "จารึกหลักที่ ๔๗," หน้า ๗๖.

ก็กล่าวถึงพระรามายธิบตีที่ ๑ (อุทอง) ว่าเป็นพระจักรพรรดิโดยระบุว่า "...ผู้มานเกล้า
อยุธยา สมเด็จพระรามายธิบตีศรีสินธร บรมมหาจักรพรรดิศรีราชาธิราช..."^๑

สำหรับอาณาจักรลานนาไทยนั้น ลักษณะ "จักรพรรดิราชย์" มิได้ปรากฏเป็น
ลายลักษณ์อักษรจนกระทั่งถึงรัชสมัยพระเจ้าติโลกราช แต่ลักษณะจักรพรรดิราชย์ในระยะ
ก่อนหน้านั้นจะปรากฏออกมาในทางปฏิบัติ คือ การขยายตัวเพื่อมีอิทธิพลเหนือเมืองอื่น ๆ
ในสมัยต้นราชวงศ์มังราย โดยเฉพาะในสมัยพระยามังรายนั้น พระองค์ก่อรูปอาณาจักร
โดยการรวบรวมเมืองต่าง ๆ ที่อยู่กันเป็นอิสระโดยรอบเข้ามาอยู่ใต้พระราชอำนาจและ
อ้างว่าพระองค์เป็นผู้ได้รับนำมรดกภิเชก และเครื่องราชาภิเชกอย่างถูกต้องตามประเพณี
มาจากปู่เจ้าลาวจก^๒ ส่วนเมืองอื่น ๆ เหล่านั้นมิใช่เป็นเมืองที่ตั้งขึ้นโดยถูกต้องตาม
ประเพณี ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของพระองค์ที่จะรวบรวมเมืองต่าง ๆ เข้ามาไว้ใต้พระราช-
อำนาจ^๓ และเมื่อพระองค์ทรงรวบรวมเมืองต่าง ๆ ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำกกได้แล้ว
ก็ทรงขยายพระราชอำนาจลงมาทางตอนล่าง และผนวกอาณาจักรหริภุญไชยด้วย^๔

แนวความคิดเรื่องธรรมราชา

ธรรมราชาหรือกษัตริย์ผู้ทรงธรรมนับเป็นคุณสมบัติสูงสุดของพระมหากษัตริย์ที่นับถือ
พุทธศาสนาดังกล่าวถึง "ธรรม" เป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์ต้องยอมรับคล้ายกับ
เป็นกฎเกณฑ์ที่ต้องปฏิบัติตาม สำหรับแนวคิดดังกล่าวนี้พระมหากษัตริย์ต้องประกอบด้วย
ธรรม คติแบบธรรมมีกราชจะเป็นอุดมคติที่เด่นที่สุดในอาณาจักรทั้งสอง พระนามของพระมหา-
กษัตริย์จะหมายถึงพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม พระเจ้าติโลกราชนั้นแม้พระนามจะ
หมายถึงผู้ปราบโลกทั้งสาม ก็ยังมีอีกพระนามหนึ่งว่าพระเจ้าสิริธรรมจักรพรรดิติโลกราช
ธิราช และพระเจ้านันทมัยก็มีอีกพระนามหนึ่งว่า "ธรรมมีกราช"^๕ ในอยุธยาแม้ว่า

^๑ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแช่งน้ำ..., หน้า ๓๕๐. (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน).

^๒ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖-๑๘.

^๕ สิ้นชัย กระบวนแสง และ จินตนา ศรีสุวรรณ, อักษรไทยภาคเหนือ, หน้า ๒.

พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมุติเทพก็ตาม แต่ต้องเป็นกษัตริย์ที่ประกอบด้วย "ธรรม" ด้วย เช่น พระเจ้าปราสาททองซึ่งถือว่าเป็นพระอินทร์ หรือพระนารายณ์ซึ่งถือว่าเป็นปาง-
อวตารของพระนารายณ์ แต่ทั้งสองพระองค์ก็ยังคงทรงมีทศพิธราชธรรม^๑

ปัจจัยสำคัญในการสร้างฐานะของสถาบันกษัตริย์ ✓

๑. ธรรม

ความหมายของ "ธรรม" ในพุทธศาสนานั้นกว้างมาก เพราะหมายถึง การปฏิบัติตนทั้งอยู่ในความดี ให้การอุปถัมภ์ บำรุงพุทธศาสนา ตลอดจนการเผยแพร่ พุทธศาสนาไปสู่ชุมชนต่าง ๆ ด้วยการสร้างวัด และ เกื้อหนุนจนเจ้าพระสงฆ์ / การที่พระเจ้า ติโลกราชทรง "... คัดเลือกพระมหาเถระผู้ทรงไตรปิฎก แล้วโปรดให้ชำระอักษรไตร-
ปิฎก..."^๒ หรือการที่พระเพทราชา "... ทรงพระกรุณาแต่งพระมหาชาคีคำหลวง
แลสร้างพระไตรปิฎกธรรม..."^๓ ก็เป็นการปฏิบัติธรรมขององค์พระมหากษัตริย์อย่างหนึ่ง

ทศพิธราชธรรมเป็นธรรม ๑๐ ประการ ซึ่งพระมหากษัตริย์ต้องปฏิบัติตามในฐานะ ของกษัตริย์ตามแนวคิดลัทธิกวางศ ไตรภูมิพระร่วงระบุว่า "... ท้าวพระญาทั้งหลายจงตั้ง
อยู่ในทศพิธราชธรรม..."^๔ ทศพิธราชธรรมเป็นธรรมที่มีลักษณะถูกจำกัดให้แคบลงมาจาก
ธรรม แนวคิดเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมแพร่หลายในลานนาไทย คำานานต่าง ๆ ซึ่งเขียนขึ้น
ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ เช่น คำานานมูลศาสนา และจามเทวี-
วงศ์ จะกล่าวถึงผลดีและผลเสียของพระมหากษัตริย์ที่ไม่ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม

^๑พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)..., หน้า ๓๕๑-
๓๕๒ และ ๓๖๗-๓๖๘.

^๒จินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๔๔.

^๓พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)...,
หน้า ๔๕๖-๔๕๗.

^๔ไตรภูมิพระร่วงของพระญาณโทย, หน้า ๑๑๐.

ธรรมและทศพิธราชธรรมเป็นแนวความคิดที่ช่วยสร้างเสริมอำนาจของสถาบันกษัตริย์ให้เข้มแข็งมากขึ้น ในขณะที่เดียวกันยังเป็นสิ่งที่ช่วยรับรองความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์ การแย่งชิงราชสมบัติมิใช่สิ่งผิด หากผู้แย่งชิงราชสมบัติมีธรรม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ การขึ้นครองราชย์ของพระเจ้าทีโลกราช เป็นการแย่งชิงราชสมบัติจากพระราชบิดา แต่มีการอ้างสิทธิธรรมของพระองค์ผ่านการเขียนตำนาน เช่นชินกาลมาลีปกรณ์ซึ่งเขียนโดยพระสงฆ์ฝ่ายลังกาที่พระองค์ทรงให้ความสนับสนุน ตำนานเล่มนี้บรรยายคุณธรรมของพระเจ้าทีโลกราชว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม อุปถัมภ์พุทธศาสนา ในขณะที่พระราชบิดาของพระองค์คือ พระเจ้าสามฝั่งแกนเป็นผู้ไม่ยึดมั่นในพุทธศาสนาโดยระบุว่า "...เจ้าติสุมารมีศรัทธาในศาสนานอยนัก ทรงเลื่อมใสแต่สิ่งภายนอกศาสนา..."^๑ กรณีการขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระนารายณ์ก็เกิดการแย่งชิงราชสมบัติจากสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา พระองค์ทรงอ้างความชอบธรรมว่าสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา "ทรงปราศจากหิริโอตตัมปะ แล้วไหนจะครองสมบัติเป็นบุษิษริกรมเล่า..."^๒

ภายหลังการแย่งชิงราชสมบัติแล้ว สิ่งสำคัญก็คือ การสร้างสิทธิธรรมของผู้ชิงราชสมบัติด้วยการสร้างอำนาจทางธรรม เช่น สมเด็จพระนารายณ์เมื่อครองราชย์แล้วพระองค์ทรง "...รับพระอัฐิธาตุบาไว้วัดพระศรีสรรเพชญ์ นิมนต์พระสงฆ์สวดศพปกรณ์ แล้วบรรจุพระอัฐิธาตุ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่าเพ็ญพระราชกุศลนานาประการ..."^๓ ส่วนพระเจ้าทีโลราชก็ทรงออกผนวช และชำระพระไกรปฏิภก

ธรรมและทศพิธราชธรรมถือเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเจริญและความเสื่อมของเมืองต่าง ๆ โดยเชื่อว่าหากพระมหากษัตริย์มีใจตั้งอยู่ในธรรมแล้ว บ้านเมืองก็จะล่มสลาย วรรณกรรมล้านนาไทยที่เขียนขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา ได้แสดงถึงความเสียหายของบ้านเมืองอันเนื่องมาจากความไม่ตั้งอยู่ในธรรมของพระมหากษัตริย์ ดังตัวอย่างที่จามเทวีวงศ์ระบุว่า "...เมื่อพระราชานิคมธรรมมีอยู่ในประเทศใด อุบาทว์ทั้งหลาย

^๑ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๑๖.

^๒พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)..., หน้า ๘๘๗.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๘๘.

ก็ยอมมีขึ้นในประเทศนั้น..."^๑ ชินกาลมาลีปกรณ์ระบุว่า "เมืองรัตนปุระให้จับหายด้วย
ความอยุติธรรมตัดลินคคี่ลูกที่แม่ อ่างอุปมาเหมือนไม้คี่มอง..."^๒ แม้ในเพลงยาวพยากรณ์
กรุงศรีอยุธยาที่เขียนในสมัยอยุธยาตอนปลายกล่าวถึงความวิบัติต่าง ๆ ภายในอาณาจักรว่ามี
สาเหตุมาจากการที่พระมหากษัตริย์ทรงขาดศศิธรรมราชธรรมดังนี้

...จนคำรบศักราชไค้สองพัน
คราทีนั้นฝูงสัตว์ทั้งหลาย
จะเกิดความอันตรวยแปนแมนมัน
ควยพระมหากษัตริย์มิไค้ทรงทศมิตรราชธรรม
จึงเกิดเข็ญเป็นมหัศจรรย์สืบหกประการ...^๓

ในทางกลับกันก็มีความเชื่อว่าหากพระมหากษัตริย์ทรงประกอบด้วยธรรมแล้ว บ้านเมือง
จะเต็มไปด้วยความสุขสงบสุข และความเจริญมั่งคั่ง กิ่งในกรณีนี้

...พระยามังรายเสวยราชสมบัติมิให้ผิดศศิธรรม ๑๐ ประการ
ก็ป่าวชาวเมืองทั้งหลายให้สร้างสวนหมากแปดเมืองฝ่าย กระทำชาว
มีชาวดง แด ก็คูนก็ป่าวคนทั้งหลายให้ทำบุญรักษาดี อันเหตุที่พระยา
และชาวเมืองอันรูกระทำบุญนั้น เมืองหริภุญชัย และเมืองเชียงใหม่
จึงสุขเกษมนี้ และประกอบควยโภคทรัพย์มากนั้^๔

๒. คติความเชื่อ "เรื่องบารมี"

เป็นแนวความเชื่ออีกประการที่มีอิทธิพลต่อสถาบันกษัตริย์มาก "บารมี" เป็น
คำอธิบายสำคัญที่ช่วยให้การขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์มีความชอบธรรมยิ่งขึ้น คติ
เรื่องบารมีเป็นเรื่องของการสร้างคุณค่ามาแต่ชาติปางก่อน เพื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์

^๑คำแปลจามเทวีวงศ์..., หน้า ๒-๓.

^๒ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๔๘.

^๓ประชุมพงศาวดารเล่ม ๓๗, หน้า ๑๓๖.

^๔ตำนานมูลศาสนา, หน้า ๑๘๘.

พระโพธิสัตว์ หรือพระพุทธรูปเจ้าในชาติต่อ ๆ ไป เห็นได้จากแนวคิดของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ที่ว่า พระพุทธรูปเจ้านั้นก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้าจะต้องบำเพ็ญบารมีมาแล้ว ๑๐ ชาติ ซึ่งเรียกว่าทศบารมี และในแต่ละชาติก็จะเป็นพระโพธิสัตว์ การบำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ในแต่ละชาติถูกนำมาใช้เพื่อแสดงความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของพระมหากษัตริย์ หนังสือไตรภูมิพระร่วงกล่าวเปรียบเทียบว่าพระโพธิสัตว์ในทางโลกก็คือ กษัตริย์ผู้เป็นเจ้าของเหนือคนอื่น ๆ เพราะเป็นผู้สร้างสมบารมีมากกว่าผู้ใด ตัวอย่างที่เห็นได้อีกกรณีหนึ่งก็คือพระเจ้าปราสาททองเมื่อครั้งดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาตากลาโหมนั้น ได้รับการยกย่องขึ้นมาเปรียบกับพระโพธิสัตว์ที่เป็นผู้นำให้สัตว์โลกทั้งหลายพ้นจากภัย^๒

คติความเชื่อเรื่องบารมีปรากฏในอาณาจักรทั้งสาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระชาติที่พระพุทธรูปเจ้าบำเพ็ญบารมีเป็นพระเวสสันดร ซึ่งเป็นชาติที่บำเพ็ญทานบารมี หรือมหาทาน สำหรับอาณาจักรอยุธยา นั้น เรื่องพระเวสสันดรถูกเขียนเป็นบทเทศนาเรียกว่า มหาชาติ คำหลวง ส่วนอาณาจักรล้านนาไทยก็มีเรื่อง เวสสันดรที่ปี่ของพระสิริมังคลาจารย์^๓ และเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๒ พระเมืองแก้วโปรดให้คัดมหาเวสสันดรชาดก^๔ ที่สุโขทัยก็มีการเทศน์มหาชาติ และให้ความสำคัญต่อมหาชาติมากเท่ากับพระไตรปิฎก^๕

การบำเพ็ญทานบารมีกลายเป็นบารมีอย่างหนึ่งที่พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องปฏิบัติ เช่น พระเมืองแก้ว "...ถวายมหาทานมีผ้าแพร และผ้าสีดอกจำปา เป็นคนแก่พระสงฆ์ ๓ คณะ..."^๖ พระยาดีไท้ก็เป็นอีกพระองค์หนึ่งที่ถวายทานเสมอ^๗ และยังเห็นได้จากการ

^๑ไตรภูมิพระร่วงของพระญาณไทย, หน้า ๓๑๑-๓๑๒.

^๒พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนมาศ (เจิม)..., หน้า ๓๓๖.

^๓Likhit Likhitananda, "The Pali Literature of Thailand" (Ph.D. Dissertation Magadha University, 1969), p. 213.

^๔ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๕๓.

^๕ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๑, "จารึกหลักที่ ๓", หน้า ๖๐.

^๖ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๕๕.

^๗ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑, "จารึกหลักที่ ๕", หน้า ๘๖.

ถวายทานของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิเมื่อ พ.ศ.๒๑๐๐ กิ่งที่พงสาวดารบันทึกว่า "อนึ่ง
เดือน ๔ นั้น พระราชทานสัตตศกมหาทาน..."^๑

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งในการสร้างบารมีให้กับพระมหากษัตริย์ คือ พระบรม
สารีริกธาตุ ซึ่งปรากฏขึ้นในแต่ละรัชสมัย พระบรมสารีริกธาตุนี้เริ่มมีเมื่อพระสงฆ์ที่เดินทาง
ไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกานำกลับมาจากลังกาคอย^๒ สำหรับอาณาจักรอยุธยาแล้ว พระบรม
สารีริกธาตุกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอิทธิพลแสดงให้เห็นถึงบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ เช่น
เมื่อสมเด็จพระนเรศวรกำลังทำสงครามกับพม่า ก่อนหน้าทกองทัพพม่าจะแตกพ่ายนั้นได้
ปรากฏมี "...พระบรมธาตุโคเท้าวลมะงั่ว ทำปาฏิหาริย์ เสด็จผ่านมาทางกองทัพ
พระนเรศวร..."^๓ หรือในกรณีของพระเจ้าปราสาททองในขณะที่ยังดำรงพระยศเป็น
เจ้าพระยาตากโหม ก่อนการโจมตีกองทัพของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชก็เกิดมี "...พระบรมสารี-
ริกธาตุเสด็จมาแต่ประจิมทิศ ผ่านไปปราจีนทิศ ไค่นิมิต เป็นนมหามงคลฤกษ์อันประเสริฐ..."^๔
นอกจากพระบรมสารีริกธาตุแล้ว อาณาจักรอยุธยายังถือว่าข้างเผือกเป็นปัจจัยสำคัญเช่นกัน
ในการแสดงถึงบุญบารมีของพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์พระองค์ใดทรงมีข้างเผือก
มากก็ถือว่าความมีบารมีมาก เช่น สมเด็จพระมหาจักรพรรดินั้นพงสาวดารกล่าวว่า ทรง
"มีบุญญาธิการมากไค้ข้างเผือกถึง ๙ ข้าง..."^๕

การสร้างบารมีนับเป็นเรื่องสำคัญที่พระมหากษัตริย์จำเป็นต้องกระทำเพื่อจะบรรลุ
ถึงจุดหมายที่ต้องการไค้แก่ "...ภาวะอันน่ายินดีคือ การครองราชย์สมบัติ..."^๖ หรือเพื่อ

^๑คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๔๕๘.

^๒จินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๒๔.

^๓คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๕๓.

^๔พระราชพงสาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)..., หน้า ๘๖๑.

^๕คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๗๖.

^๖จินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๔๘.

"...ขอจงให้ถึงความ เป็นพระพุทธรูป..."^๑ และ "...มีพระราชหฤทัยห่วงหวงนำพระบรมโพธิญาณ บำเพ็ญทาน..."^๒ จะเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์องค์ครองพระองค์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งบารมี เพื่อให้การครองราชสมบัติเป็นไปโดยความชอบธรรม และเพื่อความมั่นคงของราชบัลลังก์

๓. แนวคิดเรื่อง "บุญ"

การทำบุญเป็นคำสอนสำคัญของพุทธศาสนาถึงกวางศ ไม่ว่าพระมหากษัตริย์หรือประชาชนก็ตาม ถ้าหากว่าทำบุญแล้วอมจะได้รับผลดีตอบแทน โลกหน้า สวรรค์ นรก ตลอดจนการทำดีใดก็ดี หรือทำชั่วใดชั่วยังจะไปถึงใดด้วยการทำบุญทั้งสิ้น และสิ่งสำคัญก็คือ โลกหน้ากลายเป็นคำสอนที่เปรียบเทียบเสมือนการปลอมประโลมมนุษย์ว่า ถ้าชาตินี้ยังไม่ได้รับผลตอบแทนความดี ก็จะได้รับในชาติหน้า โลกหน้าจึงเป็นสิ่งที่สามารถยืดเวลาของความหวังผลตอบแทน และเป็นการรอคอยอย่างมีความหวังมากขึ้น การทำบุญจึงเท่ากับเป็นเครื่องนำทางมนุษย์ให้ไปสู่จุดหมายนั่นเอง สำหรับสถาบันกษัตริย์แล้ว การทำบุญยังเป็นวิธีหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างบารมีนอกเหนือจากการดำรงตนตั้งอยู่ในธรรม การทำบุญของพระมหากษัตริย์มักออกมาในรูปของการอุปถัมภ์พระสงฆ์กับวัด ตลอดจนการกัลปนาที่ดินและผู้คนอุทิศถวายสถาบันทางศาสนา

จุดมุ่งหมายสำคัญอีกประการหนึ่งของการทำบุญทั้งของพระมหากษัตริย์และของประชาชน คือ เพื่อให้ได้พบพระศรีอาริย์ เนื่องจากเชื่อกันว่ายุคที่มนุษย์อยู่นี้เป็น "กัลป์ยุค" คือ ยุคแห่งความเดือดร้อน วุ่นวาย พระศรีอาริย์จะเป็นผู้มาช่วยให้โลกมนุษย์กลับสู่สภาพเดิมที่มีแต่ความสงบสุขอีกครั้งหนึ่ง^๓ พระศรีอาริย์เป็นผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไป^๔

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๘.

^๒ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)..., หน้า ๓๕๕.

^๓ สมบัติ จันทรวงศ์ และ จัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ, ๒๕๒๓), หน้า ๘.

^๔ สิงฆะ วรรณสัย, ตำนานพระเจ้าเลียบโลก, ผูกที่ ๑, หน้า ๑๑. (พิมพ์ดีด).

โลกพระศรีอารีย์จะเป็นโลกแห่งความสงบสุข ทำให้เกิดความหวังและการรอยคอบที่จะได้พบพระมหากษัตริย์และประชาชนทั้งของลานนาไทย อโยธยา หรือสุโขทัยต่างให้ความสำคัญต่อพระศรีอารีย์มาก และหวังว่าเมื่อทำบุญและสร้างกุศลแล้วจะได้พบเห็นได้จากจารึกลานทองวัดสองคบสมัยพระนครินทราธิราช (พ.ศ.๑๕๕๑) ระบุว่า "...หนึ่งดีอันผู้ขอเจ้าสามิหรงศ์เขียน ชแด ขอให้ทันพระพุทธรศรีอารีย์ไมตรี..."^๑ และจากจารึกวัดสรศักดิ์ก็มีข้อความว่า "...บูชาท่านทั้งหลาย ขวนขวายทำในศาสนา นี้ จะปรารถนาทันศาสนาพระศรีอารีย์ไมตรีโพธิสัตว์ทุกชาติ"^๒ หากมีการกระทำความผิด ไม่ทำนุบำรุงพุทธศาสนา หรือไม่สร้างสมบุญก็จะมีกรรมแรงมิให้ได้พบพระศรีอารีย์ ตัวอย่างคือ ศิลาจารึกวัดจันทอราราม ระบุว่า "...อย่าให้อันใดหันหน้าพระศรีอารีย์เมศตรีย์ เจ้าตนจักมา (ตรัสรู้) เป็นพระพุทธรเจ้า..."^๓

การทำบุญยังมีจุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่ง คือ นิพพาน หมายถึงภาวะที่หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดไปสู่ดินแดนที่มีความสุขปราศจากการ เกิด แก่ เจ็บ และตาย^๔ ดังข้อความตอนหนึ่งของจารึกเจ้าหมื่นจ้าวเชียงที่ว่า "...จะปรารถนาเม็งฟ้าเนียรพาน จุรภิกษาพระเป็นเจ้าอย่าให้อหมอนหมอง..."^๕

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วข้างต้น การทำบุญจึงมีแพร่หลายและเป็นภารกิจหลักของทั้งพระมหากษัตริย์และประชาชน เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลโดยทรงทำนุบำรุงพุทธศาสนา ผ่านการสร้างวัดและเผยแพร่พุทธศาสนาในหมู่ประชาชน ผลที่ตามมาก็คือ วัดและสิ่งเคารพตามคติพุทธศาสนาดังกล่าวซึ่งถูกสร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก การทำบุญยังเป็นตัวกลวงสร้างควมสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกษัตริย์กับประชาชน เพราะการสร้างวัดหรือสิ่งเคารพทางพุทธศาสนานับเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้สิ่งกมนั้น ๆ มีสถานที่ให้ประชาชนมาทำบุญ แนวความคิดต่าง ๆ จากสถาบันกษัตริย์จะแผ่ลงมาถึงชุมชนได้โดยผ่านทางวัด พระสงฆ์ ผู้นำหน้าที่เทศนาสั่งสอนประชาชน ตลอดจนภาพปั้นหรือภาพเขียนในวัด เช่น

^๑ ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓, "จารึกหลักที่ ๔๘," หน้า ๘๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, "จารึกหลักที่ ๔๘," หน้า ๘๗.

^๓ หวญ., ขร.๑ ศิลาจารึกวัดจันทอราราม จ.ศ.๘๓๐.

^๔ ไตรภูมิพระร่วงของพระญาณลิไทย, หน้า ๓๒๖.

^๕ หวญ., ขม./๓ ศิลาจารึกเจ้าหมื่นจ้าวเชียง จ.ศ.๘๐๗.

แนวความคิดเกี่ยวกับขารมภ์ก็สามารถพิจารณาได้จากภาพเขียนเกี่ยวกับการบำเพ็ญบารมีเป็นพระชาติต่าง ๆ ของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งมีอยู่บริเวณผนังโบสถ์ระเบียง หรือในวิหาร ดังที่พระสงฆ์จากลังกาเดินทางมาอยุธยาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๒๕๓ ได้บรรยายถึงภาพเช่นนี้ไว้เมื่อได้พบเห็นภาพเขียนเรื่องการบำเพ็ญบารมีที่วัดพุทธไสสวรรย์^๑ แมแต่วรรณกรรมและการละเล่นต่าง ๆ ซึ่งมีในงานสมโภชต่าง ๆ อย่างเช่น ละคร ก็มีบทบาทถ่ายทอดคำสอนทางพุทธศาสนาอย่างเรื่องกรรมเขาสุกิมชนทั้งกลุ่มผู้ปกครองและประชาชน

ประเพณีทางพุทธศาสนานับเป็นเครื่องเชื่อมโยงประชาชนกับพระมหากษัตริย์เข้าด้วยกัน เพราะมักเป็นประเพณีที่ได้รับการยึดถือปฏิบัติอย่างแพร่หลายทั้งสองฝ่าย พระมหากษัตริย์จะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีทางศาสนาของประชาชน และเท่ากับเป็นการอุปถัมภ์พุทธศาสนาด้วย ตัวอย่างเช่น เมื่อถึงวันเข้าพรรษา พระมหากษัตริย์จะ "... ทรงลดอเทียนพระราชอาสน์พระหัตถ์แล้วในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ ส่งไปถวายเป็นพุทธบูชา ตามพระอารามทั้งในกรุงและหัวเมือง..."^๒ หรือประเพณีลอยกระทงซึ่งทำกันทั่วไปไม่ว่าจะในพระบรมมหาราชวัง หรือตามบ้านเรือนของประชาชน^๓ ดังปรากฏในโคลงทวาทศมาสว่า

"กรรกรกเคื่อนตั้งแต่ง โคมถวาย
ทุกทวยหญิงชายแสวง ลอยเหลน..."^๔

นอกจากนี้การสร้าง หรือทำนุบำรุงวัดของพระมหากษัตริย์ด้วยการเกณฑ์ประชาชนมาช่วยทำงาน และการถวายที่ดินกัลปนาโดยมีชุมชนติดไปถวาย^๕ เพื่อให้ทำหน้าที่ดูแลพระสงฆ์และวัด ต่างเป็นการก่อให้เกิดบุญทั้งแก่ผู้อยู่ที่และประชาชนผู้ทำงานหรือผู้ที่ถูกอุทิศถวายวัด เพราะเท่ากับเป็นการทำนุบำรุงพุทธศาสนานั่นเอง และขณะเดียวกันก็เป็นการเชื่อมโยงสถาบันกษัตริย์กับประชาชนโดยการมีส่วนแบ่งในมรดกบุญที่ประกอบรวมกัน

^๑ Religious Intercourse between Ceylon and Siam in the Eighteenth Century, trans. P.E. Pieris (Bangkok: Siam Observer, 1908), pp. 17-18.

^๒ คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๒๖๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๘.

^๔ โคลงทวาทศมาส, หน้า ๒๖. (พิมพ์คัด).

^๕ ทวัญ., ชม.๔ ศิลาจารึกพุทธสถาน จ.ศ. ๘๕๘.

แนวความคิดจักรพรรดิราชย์ กับแนวความคิดบรมราชาเป็นแนวคิดสำคัญที่ปรากฏทั้งในอาณาจักรล้านนาไทย และอยุธยา แนวความคิดดังกล่าวมีแนวโน้มสนับสนุนให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรทั้งสองที่มีพื้นฐานแนวความคิดแบบเดียวกัน จะเห็นได้ว่าแนวความคิดจักรพรรดิราชย์นั้นนอกจากจะมีส่วนสนับสนุนในการก่อรูปเป็นอาณาจักรที่มีอำนาจเหนือราชาอื่น ๆ แล้ว ยังมีส่วนสนับสนุนให้เกิดการขยายอำนาจไปยังอาณาจักรอื่น ๆ ภายหลังจากศูนย์กลางของตนมีความมั่นคงภายในแล้ว การทำสงครามระหว่างอาณาจักรอยุธยากับล้านนาไทยในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ กับพระเจ้าทีโลกราชนั้น ส่วนหนึ่ง^๑ มาจากการสนับสนุนจากแนวความคิดจักรพรรดิราชย์นี้* และในขณะที่เดียวกันก็มีกักรวดกตาต่าง ๆ ที่ภิกษุล้านนาไทยนำมาจากลังกา หรือที่อาณาจักรล้านนาไทยแต่งขึ้นนั้นก็ถูกถ่ายทอดมายังอาณาจักรอยุธยาซึ่งมีแนวความคิดแบบเดียวกันด้วยเช่นกัน

ความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างอาณาจักรล้านนาไทยและอยุธยา

ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรล้านนาไทย และอยุธยา เป็นไปโดยที่อาณาจักรทั้งสองมีพุทธศาสนาตั้งทางศเป็นศาสนาหลักประจำอาณาจักรเหมือนกัน แต่อาจแบ่งความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างอาณาจักรทั้งสองได้ เป็นหลายรูปแบบด้วยกัน ลักษณะความสัมพันธ์แบบแรกนั้น เป็นไปโดยอิสระ ปราศจากการควบคุม ความสัมพันธ์ลักษณะนี้เกิดขึ้นเพราะต่างก็นับถือศาสนาเดียวกัน เหมือนกับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนที่นับถือศาสนาเดียวกันอื่น ๆ ความสัมพันธ์ลักษณะนี้เห็นได้จาก การสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งพระสุมนเถร นำมาจากสุโขทัยไว้ที่เมืองตาก เมืองตากตั้งอยู่ระหว่างอาณาจักรล้านนาไทย และสุโขทัย ชาวสุโขทัยจึงสามารถเดินทางมาเคารพพระบรมสารีริกธาตุได้ การเดินทางไปเผยแพร่ศาสนาของกมลพระสงฆ์นับเป็นการเผยแพร่ความคิดทางศาสนาจากชุมชนหนึ่งไปยังชุมชนอื่นได้วิธีหนึ่ง เช่น เมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ พระสงฆ์สุโขทัยซึ่งกลับจากการเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่เมืองพัน ไค้นำพุทธศาสนาไปเผยแพร่ยังเมืองต่าง ๆ เช่น อยุธยา น่าน และเชียงใหม่^๒ ความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์ในอาณาจักรล้านนาไทยและอยุธยาเห็นได้ชัดในสมัยราชวงศ์มังราย กล่าวคือ พระธัมมกิตติผู้เป็น

^๑ตำนานมูลศาสนา, หน้า ๒๐๘.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๔.

*ดร. นิธิ โฉมดีวงศ์ตั้งข้อสังเกตว่า บางครั้งจักรพรรดิราชย์อาจมิได้มีนัยในทางการทำสงครามเพื่อขยายอาณาเขตก็ได้ แต่อาจมีนัยแห่งความเป็นจักรพรรดิในทาง "ธรรม" ก็เป็นไปได้.

อาจารย์ของพระญาณคัมภีร์ และนั่นมีอาจารย์อยู่ที่อยุธยา^๑ และสาเหตุของการทะเลาะ
ระหว่างกลุ่มพระสงฆ์ ๒ กลุ่ม ของลานนาไทยในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน คือ กลุ่มวัด
สวนดอกซึ่งสืบต่อมาจากพระสมณเถร กับกลุ่มวัดป่าแดงซึ่งเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนา
จากลังกาโดยตรงนั้น แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสงฆ์ของอาณาจักรทั้งสอง เพราะ
พระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอกกล่าวหาพวกฝ่ายวัดป่าแดงว่า "...เขาเจ้าเอาลัทธิแคว้อโยชยา
มานั้นแล..."^๒

ความสัมพันธ์อีกรูปแบบหนึ่งระหว่างอาณาจักรลานนาไทย และอยุธยาคือ ความ
สัมพันธ์ทางศาสนาที่เกิดจากการสนับสนุนของสถาบันกษัตริย์ เนื่องจากพระมหากษัตริย์ตาม
คติของพุทธศาสนาดังกล่าววงศมีหน้าที่อุปถัมภ์คุ้มครอง หรือก่อสร้างสิ่งเคารพในศาสนา
ตลอดจนมีหน้าที่เผยแผ่ศาสนา ดังคำประกาศของพระมหินท กษัตริย์ผู้ครองลังกาใน
พ.ศ. ๑๕๖๖ ที่ว่า "พระมหากษัตริย์จะเป็นองค์อุปถัมภ์พุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ที่
ทำหน้าที่ปกป้องพุทธศาสนาจะได้รับการยกย่องอย่างสูง..."^๓ แนวความคิดดังกล่าวนี้ถูก
ถ่ายทอดมายังพระมหากษัตริย์อาณาจักรต่าง ๆ ที่ยอมรับพุทธศาสนาดังกล่าวรวมทั้งลานนา-
ไทยและอยุธยา วัดและสิ่งเคารพทางศาสนาจึงมีขึ้นเพื่อสนองแนวความคิดนี้

ความสัมพันธ์ทางศาสนาแบบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานของสถาบันกษัตริย์มีขึ้น
เมื่อทั้งอาณาจักรลานนาไทยและอยุธยาสามารถสร้างศูนย์กลางอาณาจักรซึ่งเป็นศูนย์กลาง
ทั้งทางการเมืองการปกครอง และทางศาสนาได้อย่างมั่นคงตั้งใดกล่าวมาแล้วในบทที่ ๑
ลังกาเป็นศูนย์กลางทางศาสนาที่สำคัญสำหรับเมืองต่าง ๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียง
เฉียงใต้ จะเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ทั้งของอาณาจักรลานนาไทย และอยุธยาต่างให้
การสนับสนุนพระสงฆ์จากอาณาจักรตนเดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกา เมื่อประมาณ
ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๕ พระญาณคัมภีร์เถรจากลานนาไทยเห็นว่าตัวอักษรในพุทธศาสนา
ที่ลานนาไทยไม่ตรงกับของที่ลังกาจึงต้องการเดินทางไปศึกษาที่ลังกาโดยตรง และได้รับ
การสนับสนุนเป็นอย่างดีจากพระเจ้าสามฝั่งแกน คำานามมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดงระบุว่า

^๑คำานามมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง, หน้า ๑๓.

^๒คำานามมูลศาสนา, หน้า ๒๑๔.

^๓Walpola Rahula, History of Buddhism in Ceylon, p. 66.

...หื้อเจ้ากุธะตามคำสัมเด็จพระเจ้า ไม่ปฏิบัติเรียนเอามาหื้อไค้แท้เทอะ
 อยาหื้อพระสังกาศไค้สังกาวามไค้ฉื่อนั้นเทอะ กั้นเจ้ากุธะคืนมารอดแล้ววันไค้
 ขาหากจักรักสา (รักษา) ศาสนาสังกาศวันนั้นและ พระยาที่หื้อเงิน ๕ กษาปณะ
 ไปเป็นคางชีฉิ่งน้ำมัน...

หลังจากนั้นพระญาณคัมภีร์ เถรก็เดินทางมาอยุธยา และเข้าเฝ้าพระธัมมคัมภีร์ระสมเด็จพระ
 ราชครูซึ่งไค้ฝากพระสงฆ์จากอยุธยาเดินทางร่วมไปถวาย ๕ รูป นอกจากนี้ยังไค้เข้าเฝ้า
 พระมหากษัตริย์ของอยุธยา^๒ พระองค์ก็โปรดให้ความสนับสนุนและให้เดินทางไปกับพระสงฆ์
 กลุ่มนี้ด้วย ดังที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนาบั๊ววัดป่าแกงว่า "...ขอเจ้ากุธะไปเถิงที่
 เกลา (เกา) หื้อไค้อันชอบธรรมวินัยมาไว้เทอะ ข้าจักหื้อขามาจ (อำมาตย์) ผู้หื้อสุภฤติ
 ไปกับตามเจ้ากุธะแล..."^๓

ความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างอาณาจักรล้านนาไทย และอยุธยาที่น่าสนใจ
 อีกลักษณะหนึ่งก็คือ ความสัมพันธ์ในรูปที่ใจพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมือง
 ตัวอย่างที่เห็นไค้ก็คือ เมื่อสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงผนวช พระองค์ทรงขอ
 พระสงฆ์จากล้านนาไทยให้ลงมาร่วมในพิธีด้วย และหลังจากนั้นก็ทรงให้พระสงฆ์เดินทาง
 ขึ้นมาเจรจาขอเมืองเขลียง จากพระเจ้าทีโลกราช

ความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างอาณาจักรล้านนาไทย และอยุธยาไม่ว่าจะเป็น
 ลักษณะใดไค้ก้อให้เกิดการถ่ายทอดแนวความคิด วรรณกรรมต่าง ๆ ตลอดจนทำให้เกิดการ
 แข่งขันกันโดยอาศัยแนวความคิดพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสร้าง
 ความชอบธรรมของสถาบันกษัตริย์ การถ่ายทอดแนวความคิด หรือสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวข้องกับ
 กับศาสนาระหว่างอาณาจักรทั้งสองอาจแบ่งไค้เป็น ๓ ประการคือ การถ่ายทอดทาง
 วรรณกรรม การถ่ายทอดทางพิธีกรรม กับ การถ่ายทอดรูปเคารพและการแย่งชิงรูปเคารพ

^๑ตำนานมูลศาสนาบั๊ววัดป่าแกง, หน้า ๑๔.

^๒ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาที่ ๒ (เจ้าสามพระยา) ครั้งที่ครองราชย์
 เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๗ ดู คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๔๔๖.

^๓ตำนานมูลศาสนาบั๊ววัดป่าแกง, หน้า ๑๕.

การถ่ายทอดทางวรรณกรรม

วรรณกรรมในที่นี้หมายถึง คัมภีร์พุทธศาสนา งานเขียนของนักปราชญ์ในอาณาจักรทั้งสอง รวมไปถึงชาวก และนิทานพื้นบ้านที่เล่าต่อ ๆ กันมา

ความเจริญทางวรรณกรรมในอาณาจักรล้านนาไทยที่เริ่มเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ นั้น เกิดขึ้นหลังจากพระสงฆ์จากล้านนาไทยเดินทางกลับจากการไปศึกษาพุทธศาสนาที่ลังกา คัมภีร์และอรรถกถาต่าง ๆ ของลังกากลายเป็นแบบอย่างในการเขียนหนังสือในล้านนาไทย ปรากฏว่าพระสงฆ์ล้านนาไทยหลายรูปมีผลงานที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันมาก เช่น พระญาณกิตติเถร พระสิริมังคลาจารย์ และพระรัตนปัญญา^๑ จุดประสงค์ในการเขียนก็คือ เพื่อรวบรวมคัมภีร์ต่าง ๆ มาเรียบเรียงหรืออธิบายให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ดังที่จกกวาทที่ปนีกล่าวถึงจุดประสงค์ในการเขียนว่าเป็นการ "...รวบรวมข้อความอันเป็นสาระควรเชื่อถือในคัมภีร์ต่าง ๆ มาเรียบเรียงเรื่องจกกวาทเพื่อความเข้าใจง่าย..."^๒ นอกจากนี้ยังเขียนขึ้นเพื่อสะสมบุญไว้สำหรับชาติหน้าตามที่ปรากฏในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า "...ขอให้ได้อานิสงส์ส่วนบุญมากพอ..."^๓ วรรณกรรมของล้านนาไทยอาจแบ่งได้เป็น ๓ ประเภทดังนี้

^๑พระญาณกิตติเถร เป็นชาวเชียงใหม่ มีชีวิตอยู่ในช่วงรัชสมัยพระเจ้าทีโลกราช อ้างตัวว่าเป็นอาจารย์ของพระเจ้าทีโลกราช และได้เดินทางไปลังกาหลังกลุ่มของพระญาณคัมภีร์เถร พระสิริมังคลาจารย์เป็นพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียงมาก มีชีวิตอยู่ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เคยเป็นพระอัครมหาราชของพระเมืองแก้ว ส่วนพระรัตนปัญญานั้น มีชีวิตอยู่ในรัชสมัยของพระเมืองแก้ว รวมสมัยเดียวกับพระสิริมังคลาจารย์ คุรยละเอียดใน Likhit Likhitananda, "The Pali Literature of Thailand," pp. 178-179.

^๒จกกวาทที่ปนี (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๓), หน้า ๑.

^๓ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๓.

๑. งานเขียนที่มีลักษณะเป็นคู่มือในการอ่านกัมภีร์และอรรถกถาเพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น ตัวอย่างคือ หนังสือสมันตปาสาทิกา อรรถโยชนา ของพระญาณกิตติเถระใช้เป็นคู่มืออธิบายสมันตปาสาทิกาที่แต่งโดยพระสุทโธมหารจารย์^๑ และหนังสืออัฐรสาดินี อรรถโยชนา แต่งโดยพระญาณกิตติเถระเช่นกัน เพื่อเป็นคู่มืออธิบายอัฐรสาดินีและธรรมสังขานีของพระสุทโธมหารจารย์^๒

๒. งานเขียนที่มีลักษณะเป็นงานรวบรวมหรืออ้างอิงจากกัมภีร์ และอรรถกถาหลายเล่มของดังกล่าว แล้วนำมาแต่งขึ้นใหม่ ตัวอย่างคือ จักรกวางทีปนี ของพระสิริมังกลาจารย์ เป็นหนังสือที่อธิบายระบบของจักรกวาง เช่น เรื่องมหาสมุทร และภูเขาของจักรกวางเขียนขึ้นโดยไชคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นหลัก และมีการเปรียบเทียบข้อมูลจากกัมภีร์เหล่านั้น เช่น ฎีกาธินาถังการ^๓ และฎีกาวิสุทธิมรรค^๔ ด้วย งานเขียนในลักษณะนี้ที่สำคัญอีกเล่มหนึ่งคือ มังคลัตถทีปนี เป็นงานที่มีชื่อเสียงมากที่สุดของพระสิริมังกลาจารย์ อ้างว่าพระพุทโธเจ้าเป็นบุตรสเรืองมงคล ๓๘ ประการนี้ว่า "...สัตว์ทั้งหลายห้ามมงคลทั้งกล่าวมานี้แล้วไม่แพ้ชาติกทั้งปวง ถึงสวัสดิ์ในทุกลานนั้น..."^๕ พระสิริมังกลาจารย์แต่งกัมภีร์เล่มนี้โดยหลักฐานกัมภีร์พุทธศาสนา อรรถฎีกา อนุฎีกา และโยชนาต่าง ๆ^๖

^๑ Likhit Likhitananda, "The Pali Literature of Thailand," p. 205.

^๒ Ibid., p. 206.

^๓ จักรกวางทีปนี, หน้า ๓.

^๔ เรื่องเคียวกัน, หน้า ๑๑.

^๕ มังคลัตถทีปนี เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๖ (พระนคร: กณะกรรมกรแผนกตำรา มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุฒวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๗.

^๖ ๖๓ พยอมยงค์, ประวัติและวรรณคดีล้านนา (กรุงเทพมหานคร: มิตรนราการพิมพ์, ๒๕๑๖), หน้า ๗๘.

๓. งานเขียนที่มีลักษณะเป็นประวัติพุทธศาสนา ประวัติพระพุทธรูป และประวัติเมืองต่าง ๆ ตัวอย่างคือ ชินกาลมาลีปกรณ์ของพระรัตนปัญญา เป็นเรื่องประวัติพุทธศาสนาตั้งแต่พระพุทธเจ้ายังเป็นพระโพธิสัตว์สะสมบุญในชาติต่าง ๆ เพื่อเป็นพระพุทธเจ้า กล่าวถึงพุทธประวัติ รวมถึงการเผยแพร่พุทธศาสนาเข้ามาถึงกา และอาณาจักรลานนาไทย จากนั้นก็เป็นเรื่องของพัฒนาการของพุทธศาสนาดังกล่าวในลานนาไทยจนถึงสมัยพระเมืองแก้ว งานเขียนเกี่ยวกับการสร้างเมืองคือ จามเทวีวงศ์ของพระโพธิรังสี เป็นประวัติการสร้างเมืองโดยมีพุทธศาสนาเป็นสื่อกลาง เล่าถึงเรื่องการสร้างอาณาจักรหริภุญไชย การเดินทางของพระนางจามเทวีมาครอบครองอาณาจักรหริภุญไชย จนถึงการผนวกรวมหริภุญไชยเข้ากับลานนาไทย สิ่งหิงคนิทานของพระโพธิรังสีเป็นเรื่องประวัติการสร้างและการเดินทางของพระพุทธสิหิงค์ไปยังเมืองต่าง ๆ ก่อนจะมาเชียงใหม่ และมีญาณสาธกซึ่งไม่ปรากฏนามผู้เขียน มีอายุระหว่าง พ.ศ. ๑๙๕๐-๒๑๐๑^๑ เป็นประวัติของพระพุทธเจ้าตั้งแต่ยังเป็นพระโพธิสัตว์

ลักษณะงานเขียนของลานนาไทยทั้งสามรูปแบบนั้น จะเห็นได้ว่า งานเขียนของลานนาไทยส่วนใหญ่เขียนโดยพระสงฆ์ จึงเป็นงานเขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่แสดงถึงความสามารถในการสร้างสรรค์งานภาษาบาลี อันเป็นความสามารถส่วนบุคคลของผู้เขียน งานเขียนของลานนาไทยรุ่งเรืองมากในอวสานพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๑ หลังจากนั้นจะเริ่มลดลง เนื่องจากลังกาถูกโปรตุเกสรุกรายในพุทธศตวรรษที่ ๒๑^๒ ลังกาจึงไม่เป็นศูนย์กลางทางศาสนาอีกต่อไป ทำให้ความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างลานนาไทยกับลังกาเริ่มขาดช่วง และภายในอาณาจักรลานนาไทยนั้น สถาบันกษัตริย์เริ่มไม่มีพระราชอำนาจ กลุ่มขุนนางมีสิทธิกำหนดตัวผู้ขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์ มีการต่อสู้ระหว่างกลุ่มขุนนางหลายกลุ่มเพื่อชิงชิงอำนาจมาตั้งแต่รัชสมัยพระเมืองแก้วเกล้า ซึ่งครองราชย์ต่อจากพระเมืองแก้วเมื่อ พ.ศ. ๒๐๖๕^๓ ดังนั้นการให้ความสนับสนุนต่อการเขียนกัมภีร์ต่าง ๆ จึงลดลง และค่อย ๆ หดความสำคัญไปในที่สุด

^๑ Likhit Likhitananda, "The Pali Literature of Thailand," p. 222.

^๒ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, เรื่องประติษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์..., หน้า ๕๔.

^๓ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๗๑-๗๓.

งานเขียนของอาณาจักรอยุธยาเมื่อต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๐ ถึง พุทธศตวรรษที่ ๒๑ เท่าที่พบมีน้อยมากเมื่อเทียบกับงานเขียนของลานนาไทยในสมัยเดียวกัน ในขณะที่งานเขียนของลานนาไทยจะเป็นเรื่องทางศาสนา งานเขียนของอยุธยาจะมีหลายประเภท ดังนี้คือ

๑. งานเขียนประเภทขอพระเกียรติ ไก่แก้วลิลิตยวนพ่าย ซึ่งแต่งขึ้นเพื่อขอพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถในการทำสงครามกับลานนาไทย เป็นงานเขียนที่แสดงให้เห็นถึงความผสมกลมกลืนของแนวความคิดศาสนาฮินดู พุทธศาสนาฝ่ายมหายาน และพุทธศาสนาลัทธิวาทสวณ พ.ณ ประมวญมารคมีความเห็นว่าลิลิตยวนพ่ายแต่งระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๖-๒๐๒๕^๑

๒. งานเขียนประเภทที่ใช้ในพิธีกรรม ไก่แก้ว ลิลิตโองการแข่งน้ำ จิตร ภูมิศักดิ์ ระบุว่าอายุของโองการแข่งน้ำนั้น เขาใจว่าอย่างน้อยที่สุดน่าจะเกิดขึ้นในปีเดียวกับที่พระรามาธิบดีที่ ๑ (อู่ทอง) สถาปนาเมืองอโยธยาเคียงกับทวารวดีโบราณขึ้นเป็นราชธานีคือ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๘๔^๒ ลิลิตโองการแข่งน้ำเขียนขึ้นเพื่อใช้ในพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา และสะท้อนให้เห็นอิทธิพลของแนวความคิดศาสนาฮินดู กับความเชื่อพื้นเมือง

๓. งานเขียนประเภทนิยาย คือ ลิลิตพระดอ เป็นเรื่องความรักระหว่างชายหญิง คงแต่งขึ้นราวสมัยอยุธยาตอนต้น (พ.ศ. ๑๘๘๑-๒๐๒๖)

๔. งานเขียนประเภทพุทธศาสนา ไก่แก้ว สัทธรรมดังกะของพระธรรมกิติ เขียนเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๐ เกี่ยวกับประวัติศาสนา และมหาชาติคำหลวงแต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ^๓ เป็นเรื่องพระชาติสุดท้ายก่อนที่จะเป็นพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังมีงานเขียนอีก ๒ เดิม ซึ่งสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในระยะ

^๑พ.ณ ประมวญมารค, กำสรวลศรีปราชญ์-นิราศนรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (นครหลวง: แพร่พิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๐.

^๒จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำ..., หน้า ๗-๒๒.

^๓คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๔๕๑.

ใกล้เคียงกันนี้คือ ทวาทศมาสโคลงสั้น และทำสรводโคลงสั้น งานเขียนสองเล่มนี้
 แม้จะมีไวยากรณ์ทางพุทธศาสนา แต่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาโดยเฉพาะ
 อย่างยิ่งชาคกอยู่มาก เห็นได้จากทวาทศมาสโคลงสั้น อธิบายถึงการจากนางผู้เป็นที่รัก
 โดยอยู่ในแนวทางพุทธศาสนา เช่น กล่าววาทที่ตองจากนางในชาตินี้เป็นเพราะเคยทำกรรม
 มาแต่ชาติปางก่อน

การถ่ายทอดทางวรรณกรรมระหว่างอาณาจักรล้านนาไทย กับอยุธยา มีทั้งทาง
 ตรงและทางอ้อม การถ่ายทอดทางตรงหมายความว่ามีความรู้พื้นฐานระบวอยุธยาไว้วรรณ-
 กรรมของล้านนาไทยมาใช้ การถ่ายทอดแบบนี้ปรากฏชัดในช่วงปลายอยุธยา เห็นได้จาก
 ในรัชสมัยพระเจ้าบรมโกศ พระองค์พระราชทานหนังสือคัมภีร์ทางศาสนา ๘๗ เล่มแก่
 พระอนุชาธิสมณทูตไปสืบพระพุทธศาสนาให้ลังกา^๓ ปรากฏว่ามีคัมภีร์ซึ่งเขียนโดยพระสงฆ์
 ล้านนาไทยรวมอยู่ด้วย ไคแก มังคลัตถที่ปนี สิหิงกนิทาน และจกักรวาทที่ปนี^๔ แสดงให้เห็น
 ถึงอิทธิพลของวรรณกรรมพุทธศาสนาของล้านนาไทยต่ออยุธยา

การถ่ายทอดโดยทางอ้อมหมายถึง อิทธิพลที่แฝงอยู่ได้แก่ชาคกต่าง ๆ ที่ปรากฏ
 อยู่ในปัญญาสาคก ปัญญาสาคกเป็นงานที่มีอิทธิพลแพร่หลายมากไปถึงพม่า มีการแปล
 ปัญญาสาคกเขียง^๕ ที่พม่าเรียกว่า "Zimme Pannasa Jataka" เป็นภาษาพม่า
 ในสมัยของพระเจ้าโพธิ์พระยาเมื่อ พ.ศ. ๒๒๒๔^๕ งานเขียนของอาณาจักรอยุธยา

^๓นิชดา สาริกฤติ, "ปัญญาสาคก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรม
 ร้อยกรองของไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มีศักดิ์ ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๔), หน้า ๒๔.

^๔โคลงทวาทศมาส, หน้า ๑๕.

^๕ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยา ภาคที่ ๑ (พระนคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์
 เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๐),
 หน้า ๕๔-๕๕.

^๖สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาคำวรวงศ์ราชานุภาพ, เรื่องประติษฐาน
พระสงฆ์สยามวงศ์..., หน้า ๒๓๓-๒๓๕.

^๗Likhit Likhitananda, "The Pali Literature of Thailand,"
 p. 222.

หลายเล่มก็เป็นเรื่องที่ปรากฏอยู่ในบัญชีชาดก สันนิษฐานว่าคงเป็นนิทานพื้นบ้านที่เล่าต่อ ๆ กันมาในหมู่ประชาชนของอาณาจักรทั้งสอง แล้วจึงถูกนำมาเขียนเป็นบัญชีชาดกในบัญชีชาดกนี้มีอิทธิพลของงานเขียนสมัยต่อมาอย่างมาก เช่น โคลงนิราศหรือภูษัย^๑ ทวาทศมาสโคลงสั้น และกำสรวลโคลงสั้นวรรณกรรมฝ่ายเรื่องนี้มีลักษณะของชาดกปนอยู่ เช่นมีการเปรียบเทียบความรู้สึกที่คองจากนางอันเป็นที่รักของผู้เขียนกับการจากกันของตัวเอกในชาดกนั้น ๆ อย่างเรื่องพระรถเสนชาดกในโคลงนิราศหรือภูษัยที่พรรณนาว่า

"...กักรีนีราศร้าง รตเสน..."^๒ เรื่องสมุทรโฆษชาดกในโคลงทวาทศมาส

"...สมุทรโฆษร้าง แรมคืน
ชุมคี่ดาดฝัน ใจเฝ้า"^๓

เรื่องสมุทรโฆษชาดก และสุตขนูชาดกในกำสรวลโคลงสั้นที่ว่า

"...เพลงพินอุมคี่พัดค พระโฆษ
ขอนขาดสองหวายไต้ จากเจียร"^๔

กับ

"...สุตขนูประพาฟอง พัดจาก เจียรแอ
ยังคอบคั้นหวายไต้ สุตม สองสม"^๕

^๑คร.ประเสริฐ ณ นคร อธิบายว่าโคลงนิราศหรือภูษัยเป็นตำนานที่จดไว้ใน พ.ศ.๒๐๖๐ เพราะโคลงบทที่ ๑๖ ระบุว่า พระแก้วมรกตยังอยู่ที่วัดเจ็ดยกหลวง เชียงใหม่ พระแก้วมรกตอยู่ที่เชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ.๒๐๑๑-๒๐๔๑ แต่มีปีตรงกับปีเมืองเป้าที่โคลงเรื่องนี้ว่าไว้ปีเดียว คือ พ.ศ.๒๐๖๐ ส่วนตำนานจะแต่งเป็นโคลงเลยที่เดียวหรือจะมีผู้มาคัดแปลงเป็นโคลงภายหลังยังเป็นปัญหาอยู่ ดู โคลงนิราศหรือภูษัย, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, ๒๕๒๒), หน้า ๑๒.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๔.

^๓โคลงทวาทศมาส, หน้า ๕.

^๔พ.ณ ประมวลุมารค, กำสรวลศรีปราชญ์-นिरาสนรินทร์, หน้า ๑๔๒.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓.

ระยะต่อมา มีการแต่งชาดกเรื่องเดียวในอยุธยา มิได้กล่าวรวมไว้หลายเรื่อง อย่างระยะแรก ปรากฏว่ามีการนำปัญหาสาชกมาแต่งเป็นกมทในช่วงปลายอยุธยา คือ กลอนกมทศิวิมลภิกคิ ของหลวงศรีปริษา (เซ่ง) ในรัชกาลพระเจ้าบรมโกศ^๑ นอกจากนี้ยังมีการนำชาดกจากปัญหาสาชกมาแต่งเป็นคำฉันท์ เช่น สมุทรโฆษคำฉันท์ ตลอดจน แต่งเป็นบทละคร เช่น บทละครเรื่องมโนราห์ซึ่งปรากฏในปัญหาสาชกว่าสุนชาดก^๒ และ บทละครเรื่องสังข์ทองซึ่งมาจากสวัณณสังชาดกของปัญหาสาชก^๓ บทละครเหล่านี้ใช้เล่นในงานสมโภช หรืองานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ เช่น การฉลองพระพุทธบาทที่สระบุรีในสมัยพระเจ้าบรมโกศ^๔

การถ่ายทอดทางอ้อมอีกประการหนึ่งคือ การถ่ายทอดแนวความคิดทางพุทธศาสนา ในการเขียนวรรณกรรมทั้งที่เป็นวรรณกรรมทางศาสนาและเรื่องอื่น ๆ เช่น การเขียนเรื่อง เวสสันดรชาดก ซึ่งถือเป็นมหาชาติ คือ ชาติที่บำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ เรื่องพระเวสสันดร เป็นอิทธิพลจากดั่งกาที่เผยแพร่เข้ามาไว้เป็นบทเทศนาตั้งสอนในอาณาจักร ลานนาไทย^๕ ในอยุธยาก็มีการแต่งเรื่องพระเวสสันดร เป็นคัมภีร์ใช้สวดในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถคือ มหาชาติคำหลวง^๖ ส่วนลานนาไทยนั้นพระสิริมังคลาจารย์แห่งเวสสันดรที่ป็นี,

^๑ ชุมนุมตำรากลอนฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ (พระนคร: กุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๑๘๓.

^๒ บทละครครั้งกรุงเก่าเรื่องมโนราห์ และสังข์ทอง ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (พระนคร: คลังวิทยา, ๒๕๐๘), หน้า ๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

^๔ ปณโณวาทคำฉันท์ของพระมหานาค วัดท่าทราย (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๐๓), หน้า ๔๐-๔๑.

^๕ ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๕๓.

^๖ คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๔๕๑.

การถ่ายทอดทางพิธีกรรม

การถ่ายทอดทางพิธีกรรมหมายถึง การขยายตัวของแนวความคิดจากอาณาจักรอยุธยาขึ้นมาลานนาไทย แนวความคิดของอยุธยานี้มีผสมกลมกลืนแนวความคิดของฮินดู โดยเฉพาะเรื่อง "เทพ" เข้ากับสถาบันกษัตริย์ตั้งไกลแล้ว อาณาจักรลานนาไทยก็ปรากฏลักษณะนี้เช่นกัน เพียงแต่เทพที่นำมาใช้คือ พระอินทร์นั้นจะสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้สถาบันศาสนามากกว่าสถาบันกษัตริย์ ลักษณะเด่นนี้เริ่มปรากฏชัดเจนในสมัยพระเจ้าติโลกราช คือ การสร้างมณฑปให้พระแก้วมรกตเหมือนกับที่อยู่ของพระอินทร์^๑ และลักษณะดังกล่าวทวีความสำคัญยิ่งขึ้นสำหรับสถาบันสงฆ์ เห็นได้จากการที่พระเมืองแก้วเปรียบเทียบอาจารย์ของพระองค์กับพระอินทร์เลยทีเดียว^๒

พิธีกรรมที่เข้าใจว่าเป็นอิทธิพลจากอยุธยาคือ พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ซึ่งมีการเน้นพิธีกรรมนี้มากในสมัยพระเมืองแก้ว ทั้งที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในลานนาไทย พิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาของลานนาไทย ใช้พระสงฆ์แทนพราหมณ์ และประกอบพิธีขึ้นท่ามกลางพุทธศาสนาโดยต้อง "...ให้กล่าวคำสัตย์ปฏิญาณท่ามกลางพระรัตนตรัย แล้วให้ดื่มน้ำพิพัฒน์สัตยา..."^๓

การถ่ายทอดรูปเคารพและการแย่งชิงรูปเคารพ

อาณาจักรลานนาไทยสมัยพระเจ้าติโลกราชมีการสร้างพระพุทธรูปตามแบบละโว้ ดังปรากฏข้อความในชินกาลมาลีปกรณ์ว่า มีการ "...ห่อพระพุทธรูปทองสัมฤทธิ์องค์ใหญ่ทองหนักประมาณสามสิบแสน ให้มีลักษณะเหมือนพระพุทธรูปแบบลพบุรี..."^๔

^๑ชินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๒๔.

^๒เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๕.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๔.

^๔เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

แบบรูปเคารพที่สำคัญ และเป็นที่ยึดถือของอาณาจักรทั้งสองคือ พระพุทธสิหิงค์ เป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะถือว่าเป็นรูปจำลองของพระพุทธเจ้าที่ถูกกองทัพสุทศ จึงมีการจำลองรูปพระพุทธสิหิงค์ขึ้น นับแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมาพระพุทธรูปแบบพระพุทธสิหิงค์ถูกจำลองขึ้นมากมาย ทวามหาพรหมพระราชโอรสพระเจ้ามหายุกก็จำลองพระพุทธสิหิงค์ไปไว้เชียงใหม่^๒ และในจารึกพระเจ้ามังรายซึ่งจารึกเมื่อ พ.ศ. ๒๐๑๒ ระบุว่า "...ศรตีทัม มหาสังฆราช ให้สร้างพระพุทธสิหิงค์..."^๓ พระบรมราชาที่ ๑ (ขุนหลวงพงษ์) เคยอัญเชิญพระพุทธสิหิงค์ลงไปที่อยุธยา ความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธสิหิงค์มีใ้โดยเฉพาะอาณาจักรล้านนาไทยเท่านั้น ในอาณาจักรอยุธยาที่มีการกล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปองค์นี้ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ว่า

...พระยาแสนหลวงและชาวเมืองเชียงใหม่ทั้งปวงหาที่พึ่งมิได้ จึงเสียดงหายในอารามพระพุทธสิหิงค์ซึ่งอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่ ถ้าประเทศใดจะเป็นที่พึ่งพานักโคไซร้ขอใ้พระพุทธเจ้าสำแดงไ้เห็นประจักษ์ และพระพุทธสิหิงค์นั้นนายพระพักตร์มายังกรุงเพมมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา...

ตำนานพระพุทธสิหิงค์หรือสิหิงคินิทานก็มีอิทธิพลลงมาถึงอยุธยาเช่นกัน เนื่องจากเป็นคัมภีร์เล่มหนึ่งในบรรดาคัมภีร์ที่พระเจ้าบรมโกศรวบรวมส่งไปลังกาพร้อมกับพระอุบาลี พระพุทธสิหิงค์เป็นเสมือนกับพระพุทธรูปคู่บ้านคู่เมืองเชียงใหม่ การเขียนตำนานก็เน้นความสำคัญของพระพุทธรูปองค์นี้มาก ถือว่าจำลองจากองค์พระพุทธเจ้ามา จึงเท่ากับเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า การที่ตำนานบรรยายถึงการเดินทางของพระพุทธรูปองค์นี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

^๓ ฮันส์ เพนซ์, คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๘), หน้า ๕๘.

^๔ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)..., หน้า ๓๘๓.

ไปตามเมืองต่าง ๆ และท้ายที่สุดก็มาประทับอยู่ที่เชียงใหม่ แสดงถึงความสำคัญของเชียงใหม่ในฐานะที่มีตัวแทนของพระพุทธเจ้ามาประทับเพื่อคอยพิทักษ์พุทธศาสนาในเชียงใหม่ ปรากฏว่ามีการใช้พระพุทธรูปหินในการประกอบพิธีกรรมสำคัญ ๆ เช่น สมัยพระเมืองแก้ว ใช้ในพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

พระพุทธรูปสำคัญอีกองค์หนึ่งก็คือ พระแกนจันท์แดงพระพุทธรูปองค์นี้เดินทางไปตามเมืองต่าง ๆ หลายแห่ง แสดงให้เห็นว่าเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับความเคารพเลื่อมใสอย่างกว้างขวางในหมู่มชน เพราะพระแกนจันท์แดงถูกอัญเชิญไปประทับยังเมืองต่าง ๆ ทั้งโดยผู้ปกครอง และโดยประชาชน^๑

อาณาจักรอยุธยาอัญเชิญพระพุทธรูปหิน และพระแกนจันท์แดงมาไว้ที่อยุธยา ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ เหมือนกับเป็นการนำหลักเมืองอันเป็นที่เคารพเปลี่ยนจากเชียงใหม่มาเป็นอยุธยา

การแข่งขันที่สำคัญอีกประการหนึ่งระหว่างอาณาจักรล้านนาไทยและอยุธยาคือการแข่งขันกันสร้างวรมหาเจดีย์โดยอาศัยแนวความคิดของพุทธศาสนาดังกล่าวคือ ลักษณะเจดีย์นี้ปรากฏอย่างชัดเจนในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ และพระเจ้าทีโลกราช จุดมุ่งหมายสำคัญของพระมหาเจดีย์ทั้งสองพระองค์อยู่ที่การเข้าครอบครองสุโขทัย วิธีการเข้าครอบครองสุโขทัยนอกจากจะอาศัยการทุ่มเทกำลังคนเข้ายึดเมืองที่เคยเป็นพันธมิตรกับสุโขทัย เช่น ล้านนาไทยยึดเมืองน่านพันธมิตรของสุโขทัย^๒ และอยุธยาเข้าครอบครองพินนูลอกแล้ว^๓ ยังใช้วิธีการทางศาสนา โดยพระมหาเจดีย์ทั้งสองพระองค์ต่างทรงพยายามสร้างวรมหาเจดีย์เพื่อการเข้าครอบครองสุโขทัย

^๑หินกาลมาลีปกรณ์, หน้า ๑๕๗.

^๒ประชุมศิลาจารึกภาคที่ ๓, "จารึกหลักที่ ๔๕," หน้า ๖๒.

^๓คำให้การชาวกรุงเก่า..., หน้า ๔๔๕.

การที่พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาระบุว่า พระพุทธชินราชมีน้ำพระเนตรไหลเป็นโลหิต^๑ แสดงถึงการที่สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงอ้างเพื่อแสวงหาความชอบธรรมทางศาสนา เมื่อพระองค์เสวยราชย์แล้ว ก็ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนา ทั้งในสุโขทัยและอยุธยา การสร้างวัดจุฬามณี และการผนวชที่วัดนี้ของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถล้วนเป็นการให้ความสำคัญต่อพุทธศาสนาในสุโขทัย^๒ ส่วนพระเจ้าติโลกราช นั้นทรงแสดงความชอบธรรมของพระองค์ โดยการผนวช และการชำระพระไตรปิฎก^๓ และเมื่อตีเมืองน่านได้ก็โปรดให้กอมหาธาตุกุแหระแห่งเพื่อบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ^๔

ศูนย์วิทยพัทธยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๕.

^๓ สันนิษฐานว่าพระไตรปิฎกของล้านนาไทยนี้เคยเผยแพร่ออกไปยังอยุธยาด้วย เนื่องจากมีความสัมพันธ์ทางศาสนาระหว่างกัน ส่วนสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้ชุมนุมนักปราชญ์เพื่อเขียนมहाชาติคำหลวง.

^๔ ประชุมพงศาวดาร เล่ม ๕, หน้า ๓๑๑.